

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องลักษณะการสร้างอารมณ์โดยสังคมของการ์ตูนญี่ปุ่นชุด "โคเรมอน" ผู้วิจัยจะได้นำกรอบแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ ของสิ่งซึ่งต้องการศึกษาโดยลำดับดังต่อไปนี้

แนวคิดการสร้างอารมณ์โดยสังคม (The Social Construction of Emotion)

แนวคิดการสร้างอารมณ์โดยสังคมนั้น เป็นแนวคิดใหม่ที่นำเสนอคุณลักษณะเกี่ยวกับ "อารมณ์" ที่เปลี่ยนไปจากแนวคิดที่เคยกล่าวไว้ว่า อารมณ์นั้นคือปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจของมนุษย์ เช่น ในทฤษฎีเกี่ยวกับอารมณ์ของคาร์วิน (1872) ได้กล่าวว่า อารมณ์นั้น เป็นสิ่งปกติที่พบได้ทั่วไปในมนุษย์และสัตว์ ซึ่งเป็นผลมาจากสัญชาตญาณจากการได้รับสิ่งเร้าทางกายภาพ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับพลังขับเคลื่อนจากสัญชาตญาณดั้งเดิมของมนุษย์ เช่น การหลีกเลี่ยงความเจ็บปวด หรือปรากฏในพฤติกรรมที่มนุษย์ทำเป็นประจำ

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ปรากฏในสังคมนั้น แสดงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความรู้ความเข้าใจในเรื่อง "อารมณ์" ของมนุษย์ชาติ มากยิ่งขึ้น จนกระทั่งทำให้นักการศึกษาหันมาให้ความสนใจกับแนวคิดของสำนักโครงสร้างทางสังคม ซึ่งจะได้กล่าวในลำดับต่อไปนี้

1. อารมณ์คืออะไร

อารมณ์ คือ กลยุทธ์ทางสังคมที่มนุษย์ใช้ในการแสดงออกในการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในบุคคลหนึ่งในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งผลจากสภาวะการอยู่ในสภาพอารมณ์ที่แตกต่างกันนี้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นจังหวะการเต้นของหัวใจที่เร็วขึ้น การมีเหงื่อออกมากขึ้น หรือการที่น้ำตาไหลออกมา ปรากฏการณ์เหล่านี้ตามมุมมองของนักโครงสร้าง

สังคมเห็นว่า ส่วนเป็นเหตุบังเอิญที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากสภาพอารมณ์ที่บุคคลเป็นในการมีปฏิสัมพันธ์
 ทั้งสิ้น (Harré 1986 : 5) ทั้งนี้ นักโครงสร้างสังคมจะไม่มีติดกับสภาวะทางกายภาพของ
 แต่ละบุคคล แต่จะให้ความสนใจกับสิ่งที่ปรากฏว่าอารมณ์หลายรูปแบบจะปรากฏให้เห็นเฉพาะ
 ในการมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ในการติดต่อทางสังคมเท่านั้น จึงเห็นได้ว่าในสังคม
 วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มนุษย์ย่อมมีความคาดหวัง หรือมีทัศนคติในการตัดสินคุณค่าของสิ่งหนึ่ง ๆ
 ที่แตกต่างกัน ซึ่งก็จะทำให้เกิดแนวคิดและการแสดงออกที่ต่างกันออกไปด้วย

จากผลการศึกษาและสรุปทฤษฎีทางอารมณ์ที่ผ่านมา Leventhal 1980

อ้างใน Harré 1986 ได้กล่าวถึงทฤษฎีองค์ประกอบ 3 ประการในการใช้คำต่าง ๆ
 เกี่ยวกับอารมณ์ ดังนี้

1.1 แรงกระตุ้นที่ปรากฏออกมาทางร่างกาย ไม่อาจนำมาใช้เรียกให้กับคำ
 เกี่ยวกับอารมณ์ได้ เนื่องจากแรงกระตุ้นทางร่างกายที่แสดงออกในลักษณะเดียวกันนั้น อาจเป็น
 การสื่อหรือแสดงออกถึงอารมณ์ที่แตกต่างกันก็ได้ และการที่อารมณ์หลาย ๆ ประเภทที่มีการ
 แสดงออกในรูปแบบพฤติกรรมเฉพาะอย่าง ก็เนื่องมาจากการได้รับอิทธิพลอย่างมาก จาก
 วัฒนธรรมนิยมประเพณีและวัฒนธรรม

1.2 อารมณ์ที่แสดงออกทั้งหมดล้วนแต่เป็นไปด้วยความตั้งใจทั้งสิ้น นั่นก็คือ
 อารมณ์จะต้องเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอะไรบางอย่าง เช่น เราจะเห็นได้ว่าในการใช้คำพูดแสดง
 อารมณ์นั้นจะต้องอ้างถึงสิ่งทำให้เกิดอารมณ์ เช่นนั้นทั้งสิ้น เช่น เขาจะบอกว่า เขากลัว
 (อะไรบางอย่าง), เขาโกรธ (ใครหรืออะไร), เขาอิจฉา (ใคร), เขาเสียใจ (เรื่อง
 อะไร) เหล่านี้เป็นต้น

1.3 การใช้คำทางอารมณ์ เกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ทางคุณธรรม และจริยธรรม
 ท้องถิ่น เช่น ระบบของท้องถิ่นเกี่ยวกับสิทธิ หน้าที่ ข้อผูกมัด และแบบแผนในการประเมินคุณค่า
 ของสิ่งต่าง ๆ

ตามแนวคิดโครงสร้างสังคมนั้น การศึกษาเรื่องของอารมณ์จำเป็นจะต้อง
 พิจารณาถึงบริบทสังคมด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะในการที่เราจะสามารถอธิบายสาเหตุของการ

กระทำหรือพฤติกรรมใด ๆ ของบุคคลนั้น เราจะต้องกล่าวอ้างไปถึงปัจจัยภายนอกเหนือ เหตุการณ์ภายนอกเสมอ เช่น นาย ก.ทุบโต๊ะ สาเหตุที่ทำให้เขาทุบโต๊ะก็คือ นาย ข.ทำให้ เขาโกรธ เขาจึงทุบโต๊ะ จึงเห็นได้ว่าสาเหตุของการกระทำ (ทุบโต๊ะ) คือ นาย ข. ซึ่งในส่วที่จะขัดกันกับทฤษฎีเรื่องอารมณ์ ในยุคดั้งเดิมที่จะใช้ความรู้สึกภายในเป็นตัวอธิบาย สาเหตุของการกระทำ (พฤติกรรม)

ทฤษฎีเกี่ยวกับอารมณ์แนวใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ Coulter : 1979, Sabini and Silva : 1982, Averill : 1980, :Lutz : 1982 เป็นแนวคิดที่มีหลักการ ว่าอารมณ์ก็คือสิ่งที่ เกิดมาจากองค์ประกอบของสังคมและวัฒนธรรมที่หลอมรวมเข้า เป็นประสบการณ์ ของแต่ละปัจเจกบุคคล ดังเช่น Mead ได้กล่าวว่า พฤติกรรมและประสบการณ์ของบุคคลเป็น สิ่งที่เกิดขึ้นมาจากการผสมผสานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มทางสังคมของบุคคล พฤติกรรมของคนแต่ละ คนก็เปรียบเสมือนตัวแทนของพฤติกรรมของกลุ่มสังคมทั้งหมด ทั้งนี้ เพราะคนแต่ละคนย่อม เป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคมของตน จึงต้องปฏิบัติพฤติกรรมเช่นเดียวกันกับกลุ่มทางสังคมของตน (Mead , 1934 อ้างใน Armon-Jones , 1986) ทฤษฎีของ Mead จึงแสดงให้เห็น ถึงความมีอิทธิพลซึ่งกันและกันระหว่างกรอบทางสังคมกับรูปแบบทางพฤติกรรมและประสบการณ์ ของบุคคลแต่ละคน

2. ความหมายของอารมณ์

Claire Armon-Jones (1986) ได้กล่าวถึงความหมายของอารมณ์ที่ เกิดขึ้นมาจากองค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมตามแนวคิดทางโครงสร้างสังคมเอาไว้ 4 ประการ ดังนี้

2.1 อารมณ์ เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดคุณลักษณะโดยทัศนคติต่าง ๆ เช่น ความเชื่อ ความปรารถนา และการตัดสินใจ (ประเมินค่าต่าง ๆ) ซึ่งล้วนแต่ไม่ใช่สิ่งที่เป็นไปโดยธรรมชาติ ทั่วว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาโดยระบบ ความเชื่อตามวัฒนธรรมและประเพณี ค่านิยม คุณธรรม ภายในชุมชนแต่ละแห่ง

2.2 ทัศนคติที่เกี่ยวกับอารมณ์นั้น จะถูกเรียนรู้โดยผ่านมาทางความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน และความคิดหวังของสังคมหรือวัฒนธรรมของปัจเจก

2.3 แนวคิดทางโครงสร้างสังคม แตกต่างจากแนวคิดธรรมชาตินิยม ในแง่ที่ว่าอารมณ์ไม่ใช่อารมณ์สนองตอบที่เกิดตามธรรมชาติอีกต่อไป แต่ที่อารมณ์เป็นรูปแบบที่ถูกกำหนดไว้โดยสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ อารมณ์ ก็คือ ชุดของลักษณะของการตอบสนองที่ถูกกำหนดโดยสังคมให้บุคคลปฏิบัติในสถานการณ์ที่เผชิญอยู่ ซึ่งการตอบสนองนั้นก็คือการทำหน้าที่ของความคาดหวังของส่วนรวมที่มีต่อพฤติกรรมที่เหมาะสมของแต่ละคนนั่นเอง (Averill, 1980 อ้างใน Armon-Jones 1986)

2.4 ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า "อารมณ์" จึงเป็นสิ่งที่มีขึ้นเพื่อตอบสนองต่อหน้าที่ในเชิงสังคมและวัฒนธรรม คือ อารมณ์จะเป็นทำหน้าที่ในการสกัดกั้นทัศนคติหรือพฤติกรรมที่ไม่เป็นที่ต้องการของสังคม และเพื่อคงไว้หรือส่งเสริมค่านิยมทางวัฒนธรรมที่เป็นที่ยอมรับนั่นเอง

3. บทบาทหน้าที่ของอารมณ์ทางสังคม

ตามแนวคิดโครงสร้างนิยมนั้น "อารมณ์" มีบทบาททางสังคมดังที่ Averill, 1980 อ้างใน Armon-Jones, 1986 ได้กล่าวว่า ความหมายของอารมณ์ หรือหน้าที่ที่เป็นแก่นแท้ของมันก็คือหน้าที่ในระบบของสังคมและวัฒนธรรมนั่นเอง กล่าวคือ ทัศนคติโครงสร้างนิยมจะอธิบายถึงอารมณ์ในฐานะที่มีบทบาทในการคงไว้ซึ่งระบบทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม โดยอารมณ์จะเป็นลักษณะของการที่ใจเจกได้หลอมรวม (Internalize) ค่านิยมทางสังคมเข้ามาไว้ในตนเอง เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกของอารมณ์ที่เหมาะสม ดังนั้น บทบาทหน้าที่ทางสังคมของอารมณ์ในลักษณะนี้ก็คือการคงไว้ซึ่งกฎเกณฑ์ทางคุณธรรมของสังคมนั้น ๆ ที่จะทำให้นักแสดงออกถึงพฤติกรรม หรือมีทัศนคติที่เหมาะสมตามบริบทของวัฒนธรรมที่เป็นที่ต้องการหรือเป็นการคาดหวังของสังคมที่ตนอยู่

4. ปัจจัยที่กำหนดความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมของอารมณ์

• De Sousa, 1980 ได้ให้คำนิยามของอารมณ์ที่เหมาะสมไว้ว่า หมายถึง อารมณ์ซึ่งได้รับการรองรับ ยอมรับจากสถานการณ์หรือสิ่งที่ยอมรับการกระทำนั้น ๆ ซึ่งเกิดมาจากความเชื่อหรือการประเมินสถานการณ์ที่ถูกต้อง ในขณะที่อารมณ์ไม่เหมาะสม หมายถึง

อารมณ์ที่เกิดจากการประเวณีสถานการณ์ที่ไม่ถูกต้องและเกิดจากความเชื่อที่ผิด อย่างไรก็ตาม De Sousa ยังได้กล่าวถึงกรณีการหลอมน้ำกันระหว่างการตัดสินใจว่าพฤติกรรมใดที่เรียกว่าเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมที่แตกต่างกันระหว่างของเด็กและผู้ใหญ่ กล่าวคือ วัย ของบุคคลก็เป็นปัจจัยสำคัญในการระบุคุณลักษณะของอารมณ์ที่บุคคลสามารถหรือสมควรจะแสดงออก เช่นกัน เช่น ความรักในวัยรุ่นจะเกี่ยวข้องกับเรื่องความหึงหวั่น เพศสัมพันธ์ ซึ่งแตกต่างไปจากความรักของเด็ก ซึ่งจะเป็นการแสดงออกในรูปของการละเล่น การแสดงความเป็นเจ้าของ และก็ต่างไปจากความรักในวัยผู้ใหญ่ซึ่งจะอยู่ในรูปของการมีความรักพิศชอบหรือข้อผูกพัน ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าอารมณ์เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางสังคม ค่านิยมทางสังคมต่าง ๆ ที่เป็นข้อผูกมัดที่สังคมมีต่ออารมณ์

นอกจากวัยแล้ว สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเรื่องความเหมาะสมของอารมณ์นั้น ก็ยังมีปัจจัยทางด้านเพศอีกด้วย ที่เป็นตัวกำหนด เช่น คำที่ใช้ในการอธิบายพฤติกรรมอันเกิดจากอารมณ์ของเด็กหญิงและเด็กชายก็จะมี ความแตกต่างกันออกไปด้วย เช่น เด็กหญิงมักจะถูกอธิบายอารมณ์ด้วยคำว่า ซื่อาย, หวาดกลัว ในขณะที่พฤติกรรมทำนองเดียวกันนี้ หากประพฤติโดยเด็กชายจะถูกเรียกว่า ซึซลาดตาขาว หรือในเด็กหญิงจะใช้คำว่า เห็นแก่ตัว เอาใจยาก มากกว่า จะใช้คำว่า โกรธโมโห เช่นในเด็กชาย ดังนั้น ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายจะเรียนรู้ การเลียนแบบทางเพศของตนผ่านทางคำทางอารมณ์เหล่านี้ไปในตัว ซึ่งโครงความคิดทางด้านอิทธิพลของปัจจัยทางเพศของบุคคลนี้ เช่น หลักการของความเป็นเพศหญิงจะเกี่ยวข้องกับ ความนอบน้อมถ่อมตน สงบเสงี่ยม มีความช่วยอายุ ในขณะที่แนวคิดของความเป็นเพศชายจะต้องมีลักษณะของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความแข็งแกร่ง

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาจากด้านจิตภาวะในแต่ละช่วงวัย และปัจจัยอิทธิพลด้านความแตกต่างของแนวคิดทางด้านเพศแล้วจะเห็นได้ว่า แนวคิดธรรมเนียมไม่สามารถให้คำอธิบายปรากฏการณ์ของอารมณ์ได้ ทั้งนี้เพราะอารมณ์เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ผลผลิตตามธรรมชาติตามการเจริญวัย ว่าเป็นสิ่งซึ่งเป็นผลผลิตจากสภาวะหรือประสบการณ์ทางสังคมมากกว่า ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า "อารมณ์" เป็นสิ่งซึ่งเกิดจากการผนวกเข้าของค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งเป็นตัวสะท้อนถึงความเชื่อและทัศนคติต่าง ๆ ฉะนั้น หากชุมชนหนึ่ง ๆ มี

ค่าเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม อย่างไร สมาชิกในสังคมก็จะมีวิธีการแสดงออกทางอารมณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมเหล่านั้นออกมา เช่นในสังคมตะวันตกให้ความเคารพผู้มีอาวุโสสูงกว่า คนในสังคมก็จะแสดงความเคารพนับถือผู้มีวัยวุฒิ หรือในสังคมใด ๆ ก็ตามที่มีความเชื่อต่อเรื่องการถูกลงโทษ การถูกประณาม หรือได้รับการยกย่องต่อพฤติกรรมใด ๆ บุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ ก็จะแสดงความรู้สึกหรืออารมณ์ที่รู้สึกผิด เคารพ ตีใจ ส่วนักในบุญคุณ หรือโกรธ เป็นการสนองต่อความเชื่อเหล่านั้นโดยอัตโนมัติ ทั้งนี้เป็นเพราะค่านิยมต่าง ๆ เหล่านั้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อความคาดหวังในพฤติกรรม และอารมณ์ของสมาชิกในสังคมได้ถูกปลูกฝังไว้ (Internalized) ในตัวของสมาชิกในสังคมแต่ละสังคมแล้ว

นอกจากนี้แล้ว Theodore R. Sarbin , 1984 ยังได้กล่าวถึงอารมณ์ด้วยว่า เปรียบเสมือนการอุปมาอุปมัย นั่นก็คือ เมื่อนักทฤษฎีกล่าวถึงคำว่า ความโกรธ ความเศร้า ความสงสาร ฯลฯ นั้น มักจะมีความหมายที่ซ่อนอยู่ภายในตัวสารที่ไม่ได้ถูกกล่าวถึงอีกโดยอารมณ์เหล่านั้นจะถูกแยกออกจากรบรพของการกระทำเหล่านั้น ซึ่งสำหรับ Sarbin แล้ว เขายืนยันว่าอารมณ์ และบริบททางสังคมเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ ตามแนวคิดของ Sarbin นี้จัดเป็นแนวคิดแบบบริบทนิยม (Contextualism) ซึ่งจะวิเคราะห์การกระทำของบุคคลในฐานะที่เป็นตัวสื่อ (agent) ที่ได้รับอิทธิพลจากทั้งบริบททางสังคมและบริบทอื่น ๆ เช่นเดียวกับ Victor ที่มองว่า การกระทำของมนุษย์นั้นมีความซับซ้อนดังเช่น เป็นละครทางสังคม

Averill , 1979 อ้างใน Sarbin , 1984 ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของบทบาทในเชิงละครที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางอารมณ์ไว้ว่า เพื่อเป็นการแสดงพฤติกรรมทางอารมณ์ของบุคคลเพื่อให้เป็นไปตามสภาพและตำแหน่งทางสังคมที่ถูกคาดหวังไว้ ซึ่งอาจถูกกำหนดจากเพศ อายุ เชื้อชาติ อาชีพ นอกจากนั้นยังมีลักษณะบทบาทในการแสดงออกของอารมณ์แต่ละประเภท เช่นเดียวกับที่พบในบทบาทในละครหรือบทบาทที่มีรูปแบบเฉพาะในวรรณกรรม (.Dramatistic Roles/Literary Stereotype) เช่น การแสดงบทเศร้าโศก วิทยา เป็นต้น ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า จากละครก็ดี วรรณกรรม เทพนิยาย ตำนานพื้นบ้าน ภาพยนตร์ต่าง ๆ ก็มีส่วนแต่มีกำหนดรูปแบบและลักษณะการแสดงออกเฉพาะตัวของ

อารมณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ไว้ ซึ่งรูปแบบและลักษณะของอารมณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ได้ปลูกฝัง (Cultivate/Internalize) อยู่ในตัวของบุคคลโดยไม่รู้ตัว จึงอาจกล่าวได้ว่า อารมณ์ต่าง ๆ นั้นจะมีรูปแบบที่ ถูกกำหนดเอาไว้ (pattern of Action) ตามบทบาททางสังคม ที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของแต่ละบุคคลออกมา (Self Identity) เช่นกันกับ ประสบการณ์จากสถานการณ์ต่าง ๆ นับแต่ช่วงแรก ๆ ของชีวิตจนกระทั่งกลายมาเป็นคลังแห่งอารมณ์ (Emotional Repertoire) ของตน ซึ่งจากแนวคิดต่าง ๆ นี้เอง Theodore R. Sabin จึงสรุปว่า กรอบการแสดงอารมณ์ของมนุษย์ เป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ ไม่ใช่เกิดจากสัญชาตญาณ หรือปฏิกิริยาสะท้อนกลับใด ๆ จึงนับเป็นกระบวนการเรียนรู้เรื่อยมา นับตั้งแต่สถาบันการศึกษา และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ

5. กฎแห่งอารมณ์

นอกจากนั้น Averill, 1982 ยังได้แบ่งประเภทของกฎแห่งอารมณ์ว่ามี 4 องค์ประกอบ ดังนี้คือ

5.1 กฎแห่งการประเมิน ก็คือ การที่ปัจเจกได้รับรู้ และประเมินสถานการณ์นั้นก็คือ อารมณ์แต่ละชนิดจะถูกกำหนดจากผลการประเมินแต่ละชุดนั่นเอง

5.2 กฎแห่งพฤติกรรม ก็คือ การที่อารมณ์ใด ๆ ถูกจัดระบบและถูกแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมภายนอกที่สามารถเห็นได้ ซึ่งก็จะรวมไปถึงถึงลักษณะการตอบสนองทางร่างกายและประสบการณ์ทางสังคมของแต่ละบุคคล ดังเช่น การที่สุภาพสตรีสาว ๆ ในสมัยวิกตอเรีย จะต้องเป็นลมเมื่อเจอกับสถานการณ์บางอย่าง หรือการทำงานที่ได้รับมงกฎในสมัยปัจจุบันจะต้องร้องไห้ ทั้งนี้เพราะการแสดงออกซึ่งอารมณ์นี้จะถูกกำหนดไว้ เช่น เป็นกฎของการเป็นการลม (Rules for Fainting) ในสมัยวิกตอเรีย หรือกฎของการร้องไห้ (Rules for Crying) ในยุคปัจจุบัน

5.3 กฎแห่งการคาดหมาย ก็คือ ระยะเวลาของอารมณ์แต่ละประเภท ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดว่าอารมณ์ประเภทใดบ้างที่จะกินระยะเวลายาวนาน (เช่น ความเศร้าโศก) หรืออารมณ์ใดบ้างที่จะกินระยะเวลาสั้น ๆ เพียงไม่กี่วินาที (เช่น ประหลาดใจ, ...)

5.4 กฎแห่งการได้รับการยอมรับ ก็คือ การที่อารมณ์จะได้รับการยอมรับ หรือไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ซึ่งจะเป็นกฎที่เชื่อมโยงกับกฎแห่งการประเมิน

สำหรับกฎแห่งการประเมินคุณค่า (Appraisal Theory) นี้ Arnold (1960, 1970) ได้ให้คำจำกัดความเอาไว้ว่า ได้แก่การที่บุคคล มีการตีค่าสิ่งเร้าต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาโดยทันทีทันใด ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากการตีค่าหรือการวัดนั้นอาจเป็นทั้ง "ดี" (เป็นประโยชน์ต่อตน) หรือ "ไม่ดี" (อาจนำมาซึ่งอันตรายต่อตน) ซึ่งผลที่ได้จากการประเมินสิ่งเร้านี้เองเป็นแนวทางในการที่บุคคลจะใช้เป็นเครื่องตัดสินใจว่า ตนเองควรจะมีปฏิกิริยาหรือพฤติกรรมเช่นไรต่อสิ่งเร้าดังกล่าว เช่น หากผลที่ได้จากการประเมินส่งผลในทางบวก (ดี) บุคคลก็จะมีแนวโน้มที่จะเข้าไปหาหรือมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งเร้า นั้น แต่ในทางตรงกันข้าม หากผลที่ได้จากการประเมินเป็นไปในทางลบ (ไม่ดี, อันตราย) บุคคลก็จะพยายามหลีกเลี่ยงการเข้าไปมี การติดต่อหรือมีความสัมพันธ์กับสิ่งเร้าดังกล่าว หรือในกรณีที่การประเมินไม่ส่งผลในทางหนึ่ง ทางใด บุคคลก็จะละเลยไม่สนใจต่อสิ่งเร้า นั้น

ดังนั้น ปัจจัยสำคัญต่อกระบวนการทำงานของการประเมินก็คือ การที่บุคคล นำเอาสิ่งเร้าใหม่ ๆ ที่ตนได้พบไปเชื่อมโยงกับประสบการณ์ในอดีตของตนที่ผ่านมาที่ได้เคยมีต่อ สิ่งเร้าที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกันกับประสบการณ์ที่ตนมีมาก่อน แล้วจินตนาการถึงผลที่คาดว่าจะ เกิดหากมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งเร้า นั้น ๆ ในสถานการณ์ปัจจุบัน

นอกจากนี้แล้วยังมีกฎแห่งความแตกต่าง (Discrepancy Theory) ที่มองว่าอารมณ์นั้นก็คือผลผลิตของความแตกต่างระหว่างภาวะการณอกกับคุณลักษณะภายใน Hebb (1946, 1949) ได้กล่าวว่า หากเหตุการณ์ที่บุคคลประสบนั้นมีความแตกต่างไปจาก ลักษณะที่ตนเคยชินมาก่อนก็จะทำให้บุคคลเกิดความหวาดกลัว (fear) ได้ ในขณะที่ Berlyne (1960) เสนอว่า เหตุการณ์ที่บุคคลที่ไม่คุ้นเคย และเป็นสิ่งแปลกใหม่นั้นอาจก่อให้เกิดความรู้สึก กลัว หรือความรู้สึกยินดี (pleasure) ก็ได้ และหากเป็นเหตุการณ์ที่บุคคลขาดข้อมูลที่เพียงพอ เกี่ยวกับสถานการณ์ หรือสิ่งเร้าที่ตนเผชิญอยู่ บุคคลก็จะเกิดความรู้สึกไม่มีความมั่นคง (uncertainty) ได้ และเพื่อเป็นการลดความรู้สึกไม่มั่นคงลงบุคคลก็อาจทำการประเมินสถานการณ์หรือสิ่งเร้าใหม่

6. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบพฤติกรรมทางอารมณ์

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่ายังมีปัจจัยอีกประการหนึ่ง ที่เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อหรือการรับรู้ทางสังคม กับ ผลลัพธ์ต่อรูปแบบพฤติกรรมของบุคคล Mischel (1977) กล่าวว่าปัจจัยสำคัญดังกล่าวมีอยู่ 2 ประการด้วยกัน คือ

6.1 กฎภายใน ซึ่งเป็นตัวกำหนดความประพฤติเมื่ออยู่ในสังคม

6.2 ความคาดหวังของตัวบุคคลต่อผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น

ในเรื่องนี้ Mischel (1973) ได้อธิบายว่า สำหรับกฎหมายในนั้นจะเป็นสิ่งที่บอกกับตัวบุคคลว่า พฤติกรรมหรือการกระทำใด ที่เรียกว่า เหมาะสมในบริบททางสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งจัดเป็นมาตรฐานการกระทำของบุคคลนั่นเอง สำหรับความคาดหวังของตัวบุคคลเองนั้นก็เช่นเดียวกันกับการประเมินคุณค่าในตนเอง กล่าวคือ จะเป็นการที่ตัวบุคคลจะประเมินผลลัพธ์ที่คาดว่าจะเกิดถ้าผลลัพธ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นส่งผลในทางบวก บุคคลก็มีแนวโน้มจะเข้าไปใกล้หรือมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งนั้น แต่ถ้าผลลัพธ์ถูกประเมินว่าจะเป็นไปได้ในทางลบ บุคคลก็จะระงับยับยั้งพฤติกรรมของตนเสีย

อย่างไรก็ตาม มีสิ่งที่น่าสนใจอีกประการ ในการแสดงออกทางพฤติกรรมทางอารมณ์ของบุคคลอีกประการหนึ่ง นั่นก็คือ กฎการแสดง (Display Rules) Ekman (1972) ได้กล่าวถึงการปิดบังทางอารมณ์ (Emotion Masking) เอาไว้ว่า ได้แก่การที่บุคคลเปลี่ยนแปลงลักษณะการแสดงออกทางอารมณ์ของตนเองกับบุคคลอื่นบุคคลจากอารมณ์อย่างหนึ่งเป็นอารมณ์อีกอย่างหนึ่ง เช่นการแสวงหาเป็นยิ้มแห้ง ๆ ที่จริง ๆ แล้วกำลังโกรธ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังครอบคลุมไปถึงลักษณะจำเพาะของปัจเจกอีกด้วยไม่ว่าจะเป็นเพศ วัน ก็ตาม เช่นผู้ชายต้องไม่ร้องไห้ หรือคนโต ๆ ต้องไม่ร้องไห้ หรือในกรณีของการแสดงออกทางอารมณ์ในสถานการณ์ทางสังคมเฉพาะบางสถานการณ์ เช่น การแสดงออกทางอารมณ์ ในงานแต่งงานหรือพิธีศพ ในแต่ละวัฒนธรรม เช่น บางวัฒนธรรม ในงานแต่งงานต้องไม่ร้องไห้ แต่ในบางวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรมญี่ปุ่นมักจะร้องไห้ เป็นต้น

7. กฎในการแสดงอารมณ์

เรื่องกฎการแสดงออกทางอารมณ์นี้ Saarni (1979^a , 1979^b ,

1981) ได้ทำการศึกษาความเข้าใจและการใช้กฎการแสดงอารมณ์ ที่พบในเด็กไว้ที่น่าสนใจ โดย Saarni ได้พบว่า กระทั่งในเด็กเล็ก ๆ ที่มีอายุในช่วง 6 - 10 ปี ก็เรียนรู้ที่จะมีกฎการแสดงออกทางอารมณ์ในสังคมแล้ว และเด็กก็มีแนวโน้มที่จะเรียนรู้และปฏิบัติตามกฎดังกล่าวเพิ่มขึ้นตามอายุของตนด้วย

ได้เสนอเหตุผลในการใช้กฎการแสดงออกทางอารมณ์ไว้ดังนี้ คือ

- 7.1 เพื่อหลีกเลี่ยงการเกิดปัญหายุ่งยาก
- 7.2 เพื่อคงไว้ซึ่งความภาคภูมิใจในตนเอง
- 7.3 เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือการได้รับความอับอาย (อันอาจเกิดจากการประพฤตินั้นแตกต่างจากผู้อื่น)
- 7.4 เพื่อคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์อันดีในกลุ่มสังคมที่ตนอยู่
- 7.5 เพื่อแสดงออกถึงความเป็นผู้อยู่ในกรอบและบรรทัดฐานทางสังคมของตน

ข้อมูลดังกล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่า แม้ในเด็กเล็ก ๆ ก็มีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในประเพณีทางสังคม ต่อการรู้จักเลือกแสดงออกซึ่งอารมณ์ที่เหมาะสม และรู้จักบังคับหรือควบคุมการแสดงออกทางอารมณ์ของตนไว้ ซึ่งความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวจะมีการพัฒนาขึ้นตามวัยของเด็ก ประกอบกับการได้มีประสบการณ์กับผลลัพธ์ที่ได้แสดงออกทางอารมณ์ต่าง ๆ ในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน

นอกจากนั้น Saarni (1979) ยังพบอีกด้วยว่า ในเด็กผู้ชายนั้นจะไม่ค่อยใช้กฎการแสดงอารมณ์ดังกล่าว แต่กลับจะแสดงออกทางอารมณ์ของตนอย่างเปิดเผย ในขณะที่เด็กที่โตกว่าหรือโดยเฉพาะในเด็กผู้หญิงนั้น พบว่าจะมีการเก็บงำ (mask) อารมณ์ของตนในส่วนที่ไม่ดีเอาไว้และยินดีที่จะแสดงออกอย่างเปิดเผยในอารมณ์ด้านบวกที่สังคมพึงนิยมปฏิบัติกัน

8. มิติทางอำนาจและสถานภาพ

นอกเหนือไปจากแนวคิดดังกล่าวแล้ว Kemper (1978) ยังได้ศึกษาถึงลักษณะของความสัมพันธ์ของบุคคล 2 คน ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับมิติ 2 มิติ คือ มิติของอำนาจ (power) และมิติของสถานภาพ (Status) อีกด้วย กล่าวคือในโครงสร้างของอารมณ์นั้น

บุคคลจะไม่เพียงแต่มีการตอบสนองทางอารมณ์ต่อทั้งอำนาจและสถานภาพของตัวเองเท่านั้น แต่ยังมี การตอบสนองหรือแสดงออกทางอารมณ์ต่ออำนาจและสถานภาพของบุคคลอีกบุคคลหนึ่งที่เรามีปฏิสัมพันธ์ด้วยเช่นกัน ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและสถานภาพนั้นอาจวัดออกมาได้ 3 ระดับ ได้แก่ เพียงพอ, เกินพอดี และไม่เพียงพอ ซึ่งอาจนำมาอธิบายรูปแบบของอารมณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้จากผลความสัมพันธ์ดังกล่าวดังต่อไปนี้

8.1 อำนาจของตนเอง

8.1.1 เมื่ออยู่ในระดับเพียงพอ (Adequacy) บุคคลจะเกิดความรู้สึกมีความมั่นคง สบายใจ เนื่องจากมีความมั่นใจในชัยชนะหรือความมีอำนาจเหนืออีกบุคคลหนึ่ง เมื่อมีการเผชิญหน้าหรือมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

8.1.2 เมื่ออำนาจอยู่ในระดับเกินพอดี (Excess) เมื่อบุคคลรู้สึกว่าตนใช้อำนาจกับบุคคลอื่นมากเกินไป ก็จะเกิดความรู้สึกผิด (Guilty) ไม่สบายใจ ซึ่ง Ausubel (1955) ได้อธิบายถึงความหมายของความรู้สึกผิดเอาไว้ว่าคือการประเมิตนเองในทางลบซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลตระหนักว่าพฤติกรรมของตนไม่เป็นไปตามค่านิยมหรือคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ เช่น การละเมิดศีล 5 ในทางพุทธศาสนา เป็นต้น ความรู้สึกดังกล่าวอาจเกิดขึ้นได้ในกรณีที่บุคคลรู้สึกว่าตนชนะบ่อยเกินไป หรือได้เอาใจเอาเปรียบบุคคลอื่นเกินไป และเป็นการอวดดีธรรมต่อบุคคลอื่น (Homans , 1961 : Gouldner , 1960: Stephenson and White , 1970)

อย่างไรก็ตามถึงเรื่องการใช้อำนาจอย่างเกินขอบเขตนี้ มีแนวคิดอยู่ 2 แนว ที่ห็นำมาประกอบการพิจารณา นั่นก็คือ การที่บุคคลมีความเข้าใจว่าตนเองหรือบุคคลอื่นควรเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่ออำนาจหน้าที่มากมายของตนนี้ เพราะทั้งนี้ผลที่ได้จะต่างกัน กล่าวคือ

8.1.2.1 หากบุคคลคิดว่าตนเองเป็นผู้ต้องแสดงความรับผิดชอบ - พฤติกรรม ที่จะติดตามมากับอำนาจที่มากเกินพอดี ก็จะเป็นรูปแบบของการไถ่โทษ (expiation) , คำพิณตนเอง ซึ่งในส่วนนี้มีแนวคิดของหลายศาสนา หรือหลายวัฒนธรรมได้ระบุเอาไว้เช่นการสารภาพบาป เป็นต้น

8.1.2.2 หากบุคคลคิดว่า บุคคลอื่นต้องเป็นที่รองรับอำนาจของตน - แทนที่บุคคลจะรู้สึกเศร้าใจ บุคคลก็จะกลับมีอารมณ์ โกรธ ก้าวร้าว จึงเป็นผลให้ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของอำนาจประเภทนี้ต้องถูกตำหนิ หรือถูกทำให้รู้สึกต่ำต้อย (Ryan , 1971)

ซึ่งในส่วนนี้ Lerner และคณะ (1968) พบว่าเป็นปฏิกิริยาตอบสนองที่เกิดจากความเชื่อในโลกที่มีความยุติธรรม (Just world) ทั้งนี้คือ หากบุคคลจะต้องถูกลงโทษ บุคคลนั้นก็ต้องยินดียอมรับการลงโทษนั้น เพราะบุคคลจะต้องยอมรับปัญหาที่ตนก่อขึ้น

8.1.2.3 เมื่ออำนาจไม่เพียงพอ (Insufficiency)

อารมณ์ที่จะเกิดในสภาวะการนี้ เช่นนี้คือ ความหวาดกลัว และความรู้สึกไม่มั่นคง นั่นก็คือความรู้สึกต่ำต้อย และจำต้องยอมศิโรราบต่ออำนาจของผู้อื่น จำต้องทำตามคำสั่ง หรือความต้องการของบุคคลอื่น แม้เมื่อตนไม่ต้องการจะทำ และก็ยังหมายถึงการที่บุคคลไม่มีอำนาจหรือความสามารถที่จะบังคับให้บุคคลอื่นทำอย่างที่เขาเองต้องการได้ หากบุคคลอื่นไม่ต้องการทำ

8.2 สถานภาพของตนเอง

สถานภาพหมายถึง การที่บุคคลอื่นยินดีที่จะมอบรางวัล คำชมเชย หรือความชื่นชมให้กับบุคคลหนึ่งด้วยความเต็มใจ

8.2.1 เมื่อบุคคลได้รับสถานภาพเพียงพอ - บุคคลจะมีความรู้สึกที่ดี มีความสุข ยินดี มีความภาคภูมิใจ รู้สึกว่าตนเป็นที่ยอมรับและเป็นที่ยอมรับและชื่นชม

8.2.2 เมื่อได้รับสถานภาพมากเกินไป - บุคคลจะรู้สึกละอายหากบุคคลรู้สึกว่าคุณไม่มีความสามารถ หรือไม่คู่ควรกับสถานภาพที่ได้รับ แต่บุคคลอื่นกลับมอบให้ เพราะการประเมินค่าเกินไป ในทางกลับกัน หากบุคคลถูกเปิดโปงขึ้นมาว่ายอมรับสถานภาพที่มากเกินไประดับที่ตนสมควรได้รับ ความรู้สึกที่จะเกิดก็คือ ความรู้สึกเสียเกียรติ ถูกหลอหลวง และสูญเสียซึ่งความภาคภูมิใจ (Modigliani, 1968)

ในกรณีนี้ หากบุคคลที่รู้สึกว่าคุณได้รับสถานภาพมากเกินไปความเป็นจริงก็อาจเกิดการรับรู้ทางอารมณ์ได้ใน 3 ลักษณะคือ

8.2.2.1 คิดว่าคุณเป็นผู้ผิด - บุคคลก็จะเกิดความรู้สึกอับอายขายหน้า (embarrassed) ซึ่งจะก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อไป คืออาจจะยอมรับสถานภาพที่ต่ำกว่า หรืออาจจะหลีกเลี่ยง, ถอนตัวจากการมีปฏิสัมพันธ์

8.2.2.2 จิตว่าผู้อื่นต้องรับผิดชอบ - บุคคลก็จะรู้สึกอาย แต่จะแสดงออกมาในรูปของความโกรธ เกรี้ยวกราด และจะตอบโต้ออกมาในลักษณะพาลผู้อื่นว่า ถ้าตนไม่ได้ (สถานภาพ) บุคคลอื่นก็ต้องไม่ได้ (สถานภาพ) เช่นกัน

3.2.3 การได้รับสถานภาพไม่เพียงพอ - จะทำให้เกิดอารมณ์หตุ เศร้าหมอง A.A Larzarus , 1968. ได้กล่าวว่า เป็นผลมาจากการที่บุคคลถูกปฏิเสธ หรือ สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักไป (เช่นจากการตาย) การไม่ได้รับการยอมรับจากกลุ่ม เป็นต้น ก็จะทำให้เกิดความรู้สึก หตุ เศร้าหมอง และล้มเหลว และก็เช่นเดียวกันถ้าหากบุคคลรู้สึกว่าบุคคลอื่นต้องเป็นผู้รับผิดชอบ บุคคลก็จะโกรธเกรี้ยว ซึ่งหึงอารมณ์หตุ และโกรธเกรี้ยวที่เกิดขึ้นนี้ ก็ล้วนมาจากการที่บุคคลไม่ได้ถูกยกย่องหรือได้รับการยอมรับเพียงพอนั่นเอง

ฉะนั้น กล่าวโดยสรุปก็คือ แนวคิดโครงสร้างสังคม เชื่อว่า อารมณ์ต่าง ๆ ทั้ง รูปแบบและการแสดงออกนั้น เป็นสิ่งซึ่งเกิดจากอิทธิพลปัจจัยภายนอกที่เป็นตัวควบคุมกำหนดและ ยังเกิดจากการเรียนรู้ทางสังคมด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับผู้ป็น

อย่างไรก็ดี เพื่อให้การศึกษาถึงลักษณะการสร้างอารมณ์โดยสังคมที่ปรากฏใน ภาพยนตร์การ์ตูนญี่ปุ่น "โคเรมอน" นี้เป็นไปด้วยความเข้าใจอย่างต่อเนื่ ชัดเจนจึงควรที่ผู้ ศึกษาจะได้เรียนรู้ให้เข้าใจถึง ความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม ขนบประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนสังคมและรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น ซึ่งคาดว่าเป็นพื้นฐานของรูปแบบ และลักษณะการแสดงออกทางอารมณ์ที่สร้างโดยสังคมให้ดี เสียก่อน เพื่อให้เป็นแนวทางศึกษาถึงรูปแบบ และลักษณะโดยสังคมที่ปรากฏในการ์ตูนญี่ปุ่นเรื่อง "โคเรมอน" ในลำดับต่อไปนี้

1. สังคมญี่ปุ่น

ในทัศนะของคนชาติอื่น ๆ ชาวญี่ปุ่นและสังคมญี่ปุ่น ดูเป็นชนชาติที่มีระเบียบแบบแผน มีความเป็นอยู่เรียบง่าย แต่ในความเป็นจริงนั้น สังคมญี่ปุ่นไม่ได้เป็นสังคมแบบง่าย ๆ และมีลักษณะเดียวกันไปหมด ในทางกลับกัน ญี่ปุ่นเป็นสังคมที่มีความสลับซับซ้อนอย่างยิ่ง สังคมหนึ่ง ที่เดียว แม้ว่าจะเป็นการจริงที่ว่า ชาวญี่ปุ่นเป็นชนชาติที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทาง

วัฒนธรรม และเป็นชนชาติที่มีระเบียบวินัยสูงยิ่งชาติหนึ่งก็ตาม อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะขอแนะนำเสนอ ลักษณะภายนอกทางสังคมและวัฒนธรรมของญี่ปุ่นที่สำคัญบางประการ เพื่อเป็นแนวทางชี้ให้เห็น ถึงโครงสร้างของญี่ปุ่นเท่านั้น เช่น ระบบสังคมและการดำเนินชีวิต การศึกษา ศาสนา ความเชื่อ หรือทัศนคติค่านิยมต่าง ๆ

2. สังคมและการดำเนินชีวิต

ชาวญี่ปุ่นเป็นชนชาติที่เน้นถึงความสำคัญของกลุ่ม มากกว่าตัวบุคคล การผูกพันกับกลุ่ม เป็นสิ่งซึ่งชาวญี่ปุ่นถือว่าสำคัญยิ่ง ในการทำกิจการใด ๆ ก็ตาม ชาวญี่ปุ่นมักจะคิดว่าสิ่งต่างๆ ที่ทำเสร็จ ไม่ใช่ความสามารถของตนเองเพียงลำพัง หากเป็นเพราะ "โคเนะ" ซึ่งย่อมาจากคำภาษาอังกฤษ "Connections" การเห็นกลุ่มมีอิทธิพลอย่างมากต่อแบบแผนการดำรงชีวิตของญี่ปุ่น คนญี่ปุ่นทำกิจกรรมกลุ่มทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นการทำสมาธิของโรงเรียน, บริษัท รวมทั้งการทำกิจกรรมอื่น ๆ ร่วมกันเป็นกลุ่ม เช่น ผู้ชายเวลาเลิกงาน ก็มักจะชอบแวะเที่ยวบาร์ระหว่างทางเพื่อสังสรรค์กับเพื่อนฝูงก่อนกลับบ้าน ดังนั้น รูปแบบของความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นจึงมักจะอยู่ในรูปแบบของการรวมกันเป็นกลุ่มเสมอ ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ในหมู่คณะ เป็นสิ่งที่ได้รับการยกย่องมากกว่าความสำเร็จเฉพาะบุคคล ชาวญี่ปุ่นจึงให้ความสำคัญกับความร่วมมือร่วมใจกัน ความมีเหตุผล ความเข้าใจและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ (ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศที่คับแคบ ประชาชนต้องแออัดอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ชาวญี่ปุ่นจึงจำเป็นต้องมีคุณธรรมในข้อนี้ - ผู้วิจัย)

นอกจากนี้แล้ว เพื่อให้กลุ่มดำเนินไปด้วยดี คนญี่ปุ่นจะพยายามหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากันโดยตรง หรือหลีกเลี่ยงความรุนแรงที่จะเกิดขึ้น ดังนั้น ในการตัดสินใจเรื่องใด ๆ นั้น สมาชิกในกลุ่มจะต้องคอยสังเกตว่าคนอื่นในกลุ่มจะมีความคิดเห็นต่อเรื่องนั้น ๆ กันอย่างไรบ้าง และการเสนอความคิดเห็นนั้นก็มักเป็นลักษณะการพูดอ้อม ๆ เป็นนัย ๆ มากกว่าเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการ "เสียหน้า" กันขึ้น ดังนั้น คนญี่ปุ่นจะปฏิบัติตนเป็นผู้สงบเมื่ออยู่ในสังคม รู้จักควบคุมคำพูดริยา มารยาท รู้จักรักษากฎ "หน้า" ของผู้อื่น ยินดีปฏิบัติตามกฎของกลุ่มโดยไม่มีข้อโต้แย้ง โดยปกติคนญี่ปุ่นจึงมักไม่ส่งเสียงอะอะหรือตะโกน นอกจากจะอยู่ในแวดวงเพื่อนฝูง เพราะคนญี่ปุ่นจะรู้จักควบคุมอารมณ์ไม่ให้ตื่นเต้นดีใจหรือเสียใจ จนเกินเหตุ เมื่ออยู่ต่อหน้าสังคม

เราจึงพบว่า การเอะอะเอ็ดตะโร โวยวาย คำทอกันแบบคนปากจืด หรือคนที่แสดงถึงอารมณ์แปรปรวนโดยง่าย ไม่รู้จักควบคุมอารมณ์ของตนเองนั้น จะถือเป็นสิ่งที่สังคมญี่ปุ่นถือว่าน่าตำหนิอย่างยิ่ง ซึ่งลักษณะการพยายามสะกดกลืนอารมณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอไม่ว่าดีใจหรือเสียใจนี้เอง ที่เป็นสาเหตุให้คนญี่ปุ่นมักจะยิ้มอยู่เสมอ

3. การศึกษา

หลังจากญี่ปุ่นได้ยกเลิกการกำหนดชนชั้นและชาติกำเนิดไปแล้ว ระดับการศึกษา และการสอบก็ได้เข้ามามีบทบาทและความสำคัญต่อการกำหนดอาชีพ หรือกำหนดบทบาทหน้าที่และสถานภาพของคนในสังคมแทน คนญี่ปุ่นทุกคนจึงมองเห็นความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างผลการเรียนกับความสำเร็จในชีวิต พ่อแม่ยอมอดออมเพื่อให้ลูกเข้าโรงเรียนอนุบาลหรือได้เรียนพิเศษ ดังนั้น เด็กญี่ปุ่นจึงต้องทุ่มเทให้กับการเรียนอย่างเต็มที่ เด็ก ๆ ต้องทำการบ้านตั้งแต่เริ่มเรียนชั้นประถมปีที่ 1 เป็นต้นไป เนื่องมาจากความต้องการที่จะได้รับการศึกษาให้ดีที่สุดที่จะทำได้ คนญี่ปุ่นจึงมีการจัดลำดับคุณภาพของโรงเรียนตามสถิติคะแนนของผู้ที่จบจากโรงเรียนต่าง ๆ ทุกระดับ เด็ก ๆ จึงต้องเตรียมตัวสอบแข่งขันเข้าเรียนกันอย่างจริงจังและต้องเผชิญกับความกดดันเป็นอย่างมาก

เมื่อเข้าเรียนได้แล้ว คนญี่ปุ่นจะไม่แข่งขันกันอย่างเปิดเผยในการเรียน แต่ในขณะเดียวกัน เด็กก็จะแสดงความสามารถในการเรียนไม่ให้น้อยหน้ากว่ากัน เพราะชาวญี่ปุ่นมักจะมีความรู้สึกกลัวจะต้องอับอายขายหน้าผู้อื่น และยังคงมีความรู้สึกผิดหากตนต้องประสบความล้มเหลว จากการแข่งขันกันอย่างเข้มแข็งนี้เอง ในกรณีของนักเรียนบางคนที่ชอบเข้ามหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงไม่ได้ ก็จะมีการทำอัตวินิบาตกรรม ให้เห็นอยู่เสมอ นอกจากปัญหาการฆ่าตัวตาย ปัญหาอีกประการหนึ่งซึ่งนับว่ามีความรุนแรงอย่างยิ่งในสังคมญี่ปุ่นก็คือปัญหาความประพฤติของเยาวชน โดยเฉพาะปัญหา "เด็กรั้งแก๊ง" (อิจิเมะ) ในโรงเรียนซึ่งในเรื่องนี้ญี่ปุ่นได้จัดตั้งสำนักงานให้คำปรึกษาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนขึ้นเพื่อรับมือกับปัญหาเด็กรั้งแก๊ง ซึ่งพบว่า เมื่อปี 252๑ มีคดีที่เด็กมาปรึกษาถึง 1,835 ราย (อะซายะชิโนบุ, 4 ธันวาคม 2529 อ้างใน ชุนทอง อินทร์ไทย, 25๖2) เพิ่มขึ้นจากปี 2528 ซึ่งมี 1,744 ราย ในจำนวนเด็ก

รังแกกันนี้เกิดขึ้นในชั้นมัธยมต้นมากที่สุด คือ 53.0% ติดตามด้วยชั้นประถมคือ 37.0% และชั้นมัธยมปลาย 8.5% ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเด็กเริ่มรังแกกันตั้งแต่ชั้นประถม และไปทวีความรุนแรงในชั้นมัธยมต้น พอเด็กโตถึงชั้นมัธยมปลายก็จะเลิกรังแกกันไปเอง ซึ่งลักษณะของการรังแกกันที่สำคัญ อาจแบ่งออกได้ดังนี้ คือ

ลักษณะการรังแก	ปริมาณ (%)
คำ, บุคคลเสียใจให้เจ็บใจ	33.9
ใช้ความรุนแรงจนทำให้บาดเจ็บ	26.8
กีดกันออกจากกลุ่ม	27.8

สำหรับทางออกของเด็กที่ถูกรังแก คือ ปรึกษาผู้ปกครอง 40.9% ตนเองไม่ปรึกษาใครเลย 35.2% ปรึกษาครู 19.5% จึงเห็นได้ว่าเด็กที่ถูกรังแกประมาณ 1 ใน 3 ไม่กล้าไปปรึกษาใครเลย เด็กที่ถูกรังแกส่วนมากมักจะเป็นเด็กที่อ่อนแอในทางร่างกาย ผลการเรียนไม่ค่อยดี แต่งตัวไม่สะอาด เพราะผู้ปกครองไม่ค่อยเอาใจใส่ เด็กที่ย้ายโรงเรียน และเด็กที่มีปัญหาอื่น ๆ เด็กที่ถูกรังแกจะไม่อยากไปโรงเรียน อาจทำให้ผลการเรียนตก คนไม่กล้าบอกใคร ไม่มีทางออกเมื่อถูกบีบบังคับจิตใจมาก ๆ เข้าก็ทำให้ "ฆ่าตัวตาย" ดังที่เป็นข่าวอยู่เสมอ ซึ่งสาเหตุของการที่เด็กรังแกกันมากนี้ ชุนทอง อินทร์ไทย, 2532 ได้เสนอแนวความคิดว่า น่าจะมีสาเหตุมาจากปัจจัย 4 ประการดังนี้ คือ

1. การที่ปรัชญาการศึกษาของญี่ปุ่นเน้นให้เด็กมีระเบียบวินัย ทำอะไรเหมือนกันไปหมด หากเกิดคนใดแตกต่างไปจากมาตรฐานเฉลี่ยก็就会被กีดกันออกจากกลุ่ม และถูกกลุ่มลงโทษ ในมุมกลับกันเมื่อระบบการศึกษาเน้นถึงความเท่าเทียมกัน จิตใจของเด็กบางคนก็ต้องการอยู่เหนือคนอื่น ดังนั้น เมื่อเห็นคนที่อ่อนแกว่าร่วมกลุ่มด้วยจึงใช้เป็นแพะรับบาปเพื่อสนองฐานะวีรบุรุษของตน เด็กในวัยนี้ต้องการให้คนอื่นยอมรับว่าตนมีอะไรเหนือกว่าคนอื่น

2. ระบบโรงเรียนของญี่ปุ่นห้ามการสอนศาสนาและศีลธรรม กล่าวคือ ไม่มีตำราเรียนในด้านดังกล่าวนี้ ทำให้เด็กไม่ค่อยรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว

3. อิทธิพลของการ์ตูน ทั้งในหนังสือและทีวี ที่เน้นเรื่องความรุนแรง เมื่อเด็กดูมาก ๆ ก็เลยมีแนวโน้มที่จะใช้ความรุนแรงมากขึ้น หนังสือการ์ตูนในญี่ปุ่นมีอยู่มากมาย ยากที่ใครจะดูแลทั่วถึง

4. ระบบการศึกษาที่เน้นการแข่งขันกันในการเรียน เพื่อที่จะได้เข้าโรงเรียนดี ๆ ในชั้นสูงทำให้เด็กเครียดมาก บางคนจึงหาทางออกด้วยการรังแกกัน ส่วนเด็กที่เรียนไม่เก่งหรือยอมรับระบบการแข่งขันไม่ได้ก็หมดกำลังใจในการศึกษาจึงหันมาใช้ความรุนแรงต่อเพื่อนหรือมิฉะนั้นก็จะตกเป็นเหยื่อของการรังแกกัน ในภาวะปัจจุบันเด็กญี่ปุ่นจึงแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มเป็นกลางที่ไม่เกี่ยวข้องกับารรังแก กลุ่มรังแกคนอื่น และกลุ่มที่ถูกรังแก

4. ศาสนา

หากพิจารณาอย่างผิวเผินแล้ว เราอาจจะคิดว่าคนญี่ปุ่นเป็นชนชาติที่มีความสับสนในการนับถือศาสนา ชาวญี่ปุ่นไม่ประกาศตนว่านับถือศาสนาอะไรเป็นการจำเพาะ ดังนั้นในญี่ปุ่นนั้นศาสนาเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยมีบทบาทสำคัญมากนัก แต่ก็อาจกล่าวได้ว่าคนญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธควบคู่ไปกับศาสนาชินโตอันเป็นศาสนาดั้งเดิมของญี่ปุ่น และมีลัทธิขงจื้อแทรกอยู่ในส่วนที่เป็นจริยธรรมที่พึงปฏิบัติในสังคม

4.1 ศาสนาชินโต (Shintoism)

เป็นศาสนาที่มีวิวัฒนาการมาจากการเคารพนับถือดวงวิญญาณของบรรพบุรุษอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คำสอนในศาสนาชินโต ถึงแม้จะไม่ใช่ระบบคติเท่ากับคำสอนของพุทธศาสนา แต่ก็มีใจความสำคัญของคำสอน ที่เน้นถึงการมีความจงรักภักดีในเทพเจ้า เคารพบูชาบรรพบุรุษ รักธรรมชาติ รักถิ่นฐานอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตน มีความกล้าหาญ รักชาติ รักหมู่คณะ หวงแหนแผ่นดินของตน นอกจากนี้แล้วยังมีแนวทางในการดำเนินชีวิตอีกด้วย เช่น สอนให้รักความสะอาดเพราะความสกปรกถือเป็นมลทินแห่งชีวิต

4.2 พุทธศาสนา

พุทธศาสนาได้เข้าไปในประเทศญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการเมื่อปี ค.ศ. 538 และเป็นศาสนาที่มีหลักคำสอนที่เน้นในเรื่องความมีเมตตาธรรม สอนให้ดำเนินชีวิตในทาง

สายกลาง รู้จักควบคุมตนเอง พุทธศาสนามีอิทธิพลในเรื่องของสถาปัตยกรรม ศิลปะแขนงต่าง ๆ การจัดระบบระเบียบต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนช่วยให้ชีวิตของชาวญี่ปุ่นมีความหมายและมีความสุขมากขึ้น

4.3 ลัทธิขงจื้อ

ลัทธิขงจื้อมีอิทธิพลต่อชาวญี่ปุ่น แต่มิใช่ในรูปแบบของศาสนา หากเป็นรูปแบบของจริยธรรมที่ฝังปฏิบัติในสังคม คุณธรรมความดี ความสัมพันธ์กับบุคคลในครอบครัว การปฏิบัติตนในสังคม และส่งเสริมความมั่นคงให้กับระบบศักดินา ความจงรักภักดีต่อชาติและผู้อุปถัมภ์หรือเจ้านายของตน นอกจากนี้ลัทธิขงจื้อ ซึ่งเป็นผลผลิตจากสังคมจีนซึ่งยึดถือผู้ชายเป็นใหญ่ ก็ได้จำกัดสิทธิเสรีภาพของสตรีและบีบบังคับให้ผู้หญิงต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ชายอย่างสมบูรณ์แบบ ในยุคที่กบฏกำลังมีบทบาทนั้น ผู้หญิงซึ่งมีความสามารถในการรับฟัง ค้อยกว่าชาย ก็ตกอยู่ในฐานะที่ค้อยกว่าชาย ความสำคัญและบทบาทของผู้หญิงมีเฉพาะในด้านที่เป็นผู้ให้กำเนิดและดูแลครอบครัว ต้องอยู่ในบ้านมีบทบาทในการสนับสนุนหรือในการบำเรอทางเพศเท่านั้น

นอกจากนี้ ในสมัยคามูระยังได้เกิดจริยธรรมสำหรับนักรบขึ้นโดยการประมวลคำสอนของศาสนาชินโต พุทธ และขงจื้อ เข้าด้วยกัน เรียกว่า ลัทธิบูชิโด ที่กำหนดข้อที่ปฏิบัติสำหรับนักรบ หรือชาบูโรไว้หลายประการ โดยที่เน้นมากที่สุด ก็คือการสำนึกต่อหน้าที่และความจงรักภักดี

5. ความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยม

สิ่งสำคัญ ที่ไม่อาจละเลยที่จะกล่าวถึงได้เกี่ยวกับญี่ปุ่นก็คือ ความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยมต่าง ๆ ที่ฝังรากลึก จนกลายเป็นพื้นฐานทางความคิดและแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของชนชาติญี่ปุ่น ซึ่งทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้

5.1 ค่านิยมเกี่ยวกับสตรี

ในสังคมญี่ปุ่นนั้น ทักษะที่ยึดถืออย่างแน่นแฟ้นประการหนึ่งก็คือ ผู้ชายเป็นใหญ่เหนือผู้หญิง สังคมของญี่ปุ่นมีการกีดกันการทำงานของหญิงอย่างรุนแรง คำสอนของลัทธิขงจื้อ แต่โบราณนั้นมีอิทธิพลอย่างมาก ที่สอนให้ผู้หญิงอยู่ในโอวาทของพ่อ ในยามเป็นเด็ก เชื้อหังสามี เมื่อยามเป็นผู้ใหญ่ และเชื้อหังลูกชาย เมื่อยามแก่ แต่ทว่านั้นยังคงมีอิทธิพลอยู่มากในสมัยปัจจุบัน และจะถูกสอนให้เป็นซื่อาย เด็กผู้หญิงจะถูกอบรมอย่างเข้มงวด สำหรับชนชาติญี่ปุ่นแล้ว ความรู้สึกต่อความเป็น "ผู้หญิง" นั้นรุนแรงมาก จะเรียนอะไรหรือจะทำอะไรก็ต้องอยู่ในขอบเขตของความเป็นผู้หญิง เมื่อเรียนจบแล้วผู้หญิงจะทำงานระดับที่ไม่ค่อยได้ใช้มันสมอง แม้จะร่ำเรียนมาสูงเพียงใด ในภาษาญี่ปุ่นผู้ชายเรียกภรรยาของตนว่า "คะโน" แปลว่า ผู้หญิงที่อยู่ในบ้าน ดังนั้น ผู้หญิงญี่ปุ่นจึงไม่ค่อยมีบทบาทในทางสังคม

โดยทั่วไปแล้วผู้หญิงญี่ปุ่นให้ความสำคัญต่อการแต่งงานมาก เด็กผู้หญิงจะคิดถึงเรื่องการแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อย เมื่อเริ่มเข้าสู่วัยสาวจะต้องเริ่มเรียนสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิตการครองเรือน เช่น การจัดดอกไม้ เย็บปักถักร้อย เด็กผู้หญิง จะถูกพร่ำสอนให้คุ้นเคยกับการทำงานในบ้าน และการปรนนิบัติต่อผู้ชาย และเมื่อแต่งงานไปแล้ว ภรรยาจะต้องอุทิศตนอย่างเต็มที่เพื่อความสุขของคนในครอบครัว กิจกรรมทางสังคมนอกครอบครัวถือเป็นสิ่งที่ภรรยาไม่ควรยุ่งเกี่ยว

5.2 ค่านิยมเกี่ยวกับความเป็นแม่

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าผู้หญิงญี่ปุ่นนั้น โดยส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับการทำหน้าที่แม่บ้านโดยการดูแลทำงานบ้านให้เรียบร้อยและเอาใจใส่สามีของตน รวมทั้งเลี้ยงบุตรและดูแลให้ดี สามีจะได้ไม่ต้องเป็นห่วง ดังนั้น สามีจะไม่ต้องจับงานในบ้านเลย ภรรยาชาวญี่ปุ่นจึงมักจะพอใจและภูมิใจกับงานแม่บ้านของตน ส่วนใหญ่จะยึดถือว่า การเลี้ยงลูกด้วยตนเองนั้นเป็นสิ่งที่ดีที่สุด และเป็นสิ่งจำเป็นและเชื่อกันว่า เด็กที่มีปัญหาทางสังคมก็เป็นเพราะไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลจากแม่จึงทำให้ เด็กเป็นคนที่ขาดความรักและความอบอุ่นจากแม่ จนทำให้ต้องประสบ挫折ขั้นสังคมด้วยการใช้ความรุนแรงต่าง ๆ

จึงเห็นได้ว่าในครอบครัวผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ที่เป็นศูนย์กลางและมีบทบาทสำคัญ ก็คือแม่ไม่ใช่พ่อ แม่ในความเป็นจริงพ่อคือผู้หารายได้มาเลี้ยงครอบครัว แต่พ่อก็ไม่มีความสำคัญ แต่อย่างไรก็ตามในการดูแลครอบครัว เรื่องการเงินในครอบครัวจะอยู่ในมือของแม่เกือบทั้งหมด พ่อแม่จะอยู่นอกบ้านตลอดเวลาที่ลูกตื่น ลูก ๆ มักใช้ชีวิตส่วนใหญ่นั่งอยู่กับแม่ และแม่เท่านั้นเป็นผู้คอยควบคุมดูแลเกี่ยวกับการศึกษาของลูกอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในสังคมผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีการแข่งขันกันอย่างรุนแรงในด้านการศึกษาคงนั้น แม่โดยทั่วไปจึงเกี่ยวข้องเชื่อมโยงในด้านการศึกษาลูกตั้งแต่สมัยเด็ก ๆ จึงมักปรากฏว่า โดยเฉพาะลูกชายมักจะมี ความผูกพันและขึ้นอยู่กับแม่อย่างมาก อย่างไรก็ตามการที่แม่คอยดูแลช่วยเหลือลูกอย่างใกล้ชิดตลอดเวลาในอีกแง่หนึ่งกลับเป็นการทำให้เด็กอ่อนแอในทางจิตใจ เพราะไม่เคยต้องทำงานอะไร ได้แต่เรียนหนังสือเพียงอย่างเดียวเท่านั้น และที่สำคัญก็คือ ไม่เคยตัดสินใจอะไรที่สำคัญเลย ทำให้เด็กขาดความเชื่อมั่น ไม่กล้าตัดสินใจทำอะไรด้วยตนเองไม่ได้ ต้องปรึกษาแม่ก่อนเสมอ จึงเป็นปัญหาของลักษณะการเลี้ยงลูกแบบปกป้องมากเกินไป แต่แม้ว่าภรรยาหรือแม่จะเป็นคนสำคัญของครอบครัวก็จริง แต่ในวงสังคมที่กว้างออกไปแล้วผู้หญิงผู้เฒ่าผู้แก่ก็ยังมีสถานภาพที่ค่อนข้างอยู่เป็นอันมากอยู่นั่นเอง

5.3 ค่านิยมเกี่ยวกับความเป็นพ่อ

สำหรับชนชาติผู้เฒ่าแล้ว "พ่อ" ก็คือผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในครอบครัว และมีอำนาจที่จะให้บุตรเป็นอย่างไรก็ได้ จนถึงกับมีคำพังเพยของผู้เฒ่าที่กล่าวถึงสิ่งที่น่าสะพรึงกลัวว่ามี 4 อย่าง คือ อสุรบาต แก่นหินไหว เพลิงไหม้ และบิดา ในบ้านที่ยังยึดถือประเพณีโบราณอยู่นั้น จะต้องให้พ่อเป็นผู้เริ่มลงมือรับประทานอาหารก่อน ระยะเวลาอาบน้ำก็ต้องได้อาบน้ำก่อนตามด้วยลูกชายคนโต และลูกคนอื่น ๆ (ถ้ามี) แล้วแม่จึงจะเป็นผู้อาบน้ำสุดท้าย และหากลูกจะแต่งงานก็ต้องให้พ่ออนุญาต กล่าวก็คือ จะตัดสินใจอะไรที่สำคัญก็ต้องขอความเห็นหรือรอคำอนุญาตจากพ่อก่อนจึงจะทำได้ ซึ่งในเรื่องความนำเกรงขามของพ่อนั้น ชุมทอง อินทร์ไพบ, 2527 ได้กล่าวเอาไว้ว่าน่าจะมีเหตุผลมาจากสิ่งต่อไปนี้คือ

5.3.1 นับตั้งแต่อดีตมา สังคมของผู้เฒ่าเป็นสังคมของผู้ชาย ผู้นำของประเทศก็ต้องเป็นผู้ชาย ชาบรูหรือนักรบก็ต้องเป็นผู้ชาย นักคิดนักเขียนก็ต้องเป็นผู้ชาย และแม้ในปัจจุบันผู้นำก็ยังต้องเป็นผู้ชายอยู่ หญิงสาวเมื่อแต่งงานไปแล้วก็ต้องใช้นามสกุลสามี รวมทั้งลูกที่ออกมาด้วย

5.3.2 ระบบครอบครัวของญี่ปุ่นเน้นบทบาทของ "ลูกชายคนโต" กล่าวคือ ลูกชายคนโตจะเป็นผู้สืบตระกูล เป็นผู้ได้รับทรัพย์สินสมบัติจากพ่อแม่ และจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้เลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อยามที่พ่อแม่แก่ชราแล้ว

5.3.3 ปัจจุบันหัวหน้าครอบครัวของญี่ปุ่นเป็นผู้มีรายได้แต่เพียงผู้เดียว ภรรยาเป็นเพียงผู้ดูแลและทำงานอยู่เฉพาะในบ้านลูก ๆ ก็ต้องอาศัยเงินจากการทำงานของพ่อจึงทำให้พ่อยิ่งทวีความมีอิทธิพลมากยิ่งขึ้น

5.4 ค่านิยมเกี่ยวกับระบบอาวุโส

ทั้งสังคมไทยและสังคมญี่ปุ่น มีระบบที่เหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือ การถือระบบ "นับถืออาวุโส" กล่าวก็คือ ระบบอาวุโสมีอิทธิพลในการกำหนดบทบาทของบุคคลในสังคม ผู้ที่อายุมากกว่าจะมีโอกาสมากกว่าในการเป็นผู้นำของกลุ่มหรือหน่วยงานต่าง ๆ ชนชาติญี่ปุ่นนั้นเป็นชนชาติที่ยึดถือในระเบียบวินัยและมีความเคารพภักดีต่อผู้ใหญ่เหนือคน หรือผู้มีอาวุโสกว่าเคร่งครัด จึงเป็นสังเกตได้ว่า ในประเทศญี่ปุ่นนั้นคนที่ดำรงตำแหน่งสูง ๆ มักจะต้องเป็นผู้สูงอายุทั้งสิ้น การจ่ายเงินเดือนก็เช่นกัน จะขึ้นอยู่กับอายุเป็นหลัก ใครจะได้เงินเดือนเท่าไร ก็ขึ้นอยู่กับอายุ ระยะเวลาที่ทำงานมา ขนาดของครอบครัว และตำแหน่ง (ซึ่งก็ต้องขึ้นอยู่กับอายุเช่นกัน ต้องมีอาวุโสจึงจะได้รับตำแหน่งสูง ๆ) โดยไม่คำนึงถึงผลงานที่ทำมากนัก

5.5 ค่านิยมอื่น ๆ

นอกจากนั้นชนชาติญี่ปุ่นยังมีค่านิยมอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น ค่านิยมความรักชาติ การมีนิสัยประหยัดคอกออมไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย และค่านิยมในการช่วยเหลือตนเอง ซึ่งล้วนแต่หลอมรวมเข้าเป็นเอกลักษณ์ของคนญี่ปุ่น ดังที่เราจะสังเกตเห็นได้ชัดว่าค่านิยมเหล่านี้ได้ถูกปลูกฝัง และซึมซาบเข้าไปในทุกอณูของความเป็น "ชนชาติญี่ปุ่น" ดังจะสามารถมองเห็นได้ชัดเจนในภาพยนตร์การ์ตูนญี่ปุ่นชุด "โคเรมอน" นี้

แนวความคิดเรื่องการ์ตูน

คำว่า การ์ตูน (Cartoon) มาจากคำในภาษาละตินว่า (Charta) ซึ่งหมายถึงกระดาษ เพราะในสมัยนั้น การ์ตูน หมายถึง การวาดภาพลงบนผ้าใบขนาดใหญ่วาดบนผ้า幔หรือการเขียนลวดลายหรือภาพลงบนกระจกและโมเสค (Mosaic)

เอ็นไซโคลพีเดีย อเมริกาน่า (Roger Manvill ,Vol. 5 : 278) ได้ให้ความหมายการ์ตูนไว้ว่า การ์ตูน คือ การวาดภาพ แสดงความเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ เพื่อเสียดสีเหน็บแนมหรือมุ่งให้เกิดความขบขัน

กล่าวโดยรวมก็คือ การ์ตูน หมายถึง ภาพที่เขียนขึ้นในลักษณะต่าง ๆ ให้ผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริง โดยการใช้เพียงเส้นหยาบ ๆ พอมองรู้ว่่าคืออะไร เป็นการถ่ายทอดความเข้าใจ ความรู้สึกต่าง ๆ ด้วยรูปภาพ โดยมีความหมายแอบแฝงเพื่อความตลกขบขันและเพื่อความบันเทิง

1. ประเภทของการ์ตูน

ประเสริฐ มาลัยรัตน์ (กรกฎาคม - ธันวาคม 2522 : 348-349) ได้ทำการรวบรวมข้อคิดในการแบ่งประเภทของการ์ตูนของนักเขียนการ์ตูนทั้งของไทยและต่างประเทศไว้ดังนี้

- 1.1 การ์ตูนการเมือง (Political Cartoon, Caricature)
- 1.2 การ์ตูนประกอบเรื่อง (Illustrated Cartoon)
- 1.3 การ์ตูนสั้นเป็นตอน ๆ (Strip)
- 1.4 การ์ตูนซ้ำชั้นรูปเดียวจบ จะมีคำพูดประกอบหรือเป็นการ์ตูนเงียบก็ได้ (Gag)
- 1.5 การ์ตูนซ้ำชั้นหลายช่องจบในหน้าเดียว
- 1.6 การ์ตูนเรื่องยาว
- 1.7 การ์ตูนโฆษณา (Commercial Cartoon)
- 1.8 การ์ตูนเคลื่อนไหวหรือภาพยนตร์การ์ตูน (Animation Cartoon)
- 1.9 การ์ตูนล้อเลียนบุคคล (Critical Cartoon)
- 1.10 การ์ตูนประกอบการศึกษา (Visual Aid Cartoon)
- 1.11 การ์ตูนโทรทัศน์ (Television Cartoon)
- 1.12 การ์ตูนแบบ (Pattern Cartoon)

การตูนจึงเป็นการส่งสาร โดยอาศัยวิธีการที่ทำให้คิดรูปผิคร่างนั้นเอง สารจากการตูน ก็คือ วิธีการใช้รหัส (code) เนื้อหา ในการถ่ายทอดความคิดและการรับรู้ ให้อยู่ในรูปของรูปภาพและสัญลักษณ์ทางภาษา การตูนจึงเป็นรูปแบบของการนำเสนอสัญลักษณ์ ทางรูปสัญลักษณ์ (iconic sign) ที่อยู่มีรูปแบบเฉพาะของระบบทางสัญลักษณ์ ที่ให้ความ คล้ายคลึงกับสิ่งที่มันต้องการแสดงความเป็นตัวแทนและให้มีขนาดคล้ายคลึงกันในระดับหนึ่ง

แนวคิดเรื่องสัญลักษณ์วิทยา (Semiology)

สัญลักษณ์วิทยา หรือ สัญลักษณ์ เป็นการศึกษาค้นคว้า ค้นคว้า (Text) ของสาร เป็นหัวใจของหน่วยในการศึกษาวิเคราะห์ถึงกระบวนการที่ระบบความหมายระบบใดระบบหนึ่ง หรือระบบหลาย ๆ ระบบ สร้างความหมายโดยผ่านทางตัวงาน และยังเป็นศาสตร์ที่มุ่งที่จะแสดง และวิเคราะห์ถึงกระบวนการผลิตความหมายเหล่านั้นว่าไม่ได้มีที่มาจากสภาพความเป็นจริงทาง สภาพาววิสัย (Objectivity) อย่างที่ปรากฏ สัญลักษณ์จึงมีลักษณะเป็นนามธรรมสูง เพราะ เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาความสัมพันธ์อย่างเป็นระบบของโครงสร้างที่มีความ เป็นนามธรรม (ชวัญเรือน กิติวัฒน์ และอุบลรัตน์ สิริยวศักดิ์, 2532 : 9-10)

วิธีการศึกษา สัญลักษณ์ ในระยะแรกได้รับอิทธิพลโดยตรงจากวิชาภาษาศาสตร์ โดย Ferdinand de Saussure ซึ่งได้รับการขนานนามว่าเป็นบิดาแห่งสัญลักษณ์วิทยาของซอซูร์เป็น นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส ได้ทำการศึกษารื่องเหล่านี้ไว้เมื่อปี ค.ศ. 1916 และกล่าวไว้ว่า สัญลักษณ์คือศาสตร์ ที่ศึกษาถึงวิญญูของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในสังคม ต่อมาในปี 1960 Roland Barthes นักโครงสร้างนิยม (Structuralist) ชาวฝรั่งเศสก็ได้ค้นคว้าวิชานี้มาศึกษาต่อ จนทำให้สัญลักษณ์วิทยาได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง

ปัญหาขั้นพื้นฐาน ที่สาขาวิชานี้ต้องการศึกษาหาคำตอบก็คือ "ความหมายได้ถูก สร้างและถ่ายทอดได้อย่างไร" Johnathan Cullerอ้างใน Arther Asa Berger 1982 : 17 ได้กล่าวว่าเราสามารถนำสาขาวิชาภาษาศาสตร์มาใช้ในการศึกษา ปรากฏการณ์ทาง วัฒนธรรมอื่น ๆ ได้ โดยตั้งอยู่บนแนวคิด 2 ประการ คือ ประการแรก ปรากฏการณ์ทางสังคม และวัฒนธรรมไม่ได้ เป็นเพียงวัตถุคิมในการศึกษาเท่านั้นแต่จะต้องเป็นวัตถุหรือเหตุการณ์ที่

ประกอบด้วย ความหมาย ด้วย นั่นก็คือ สัญลักษณ์ และประการที่สอง วัตถุ หรือเหตุการณ์เหล่านั้น ไม่ได้มีคุณค่าหรือความหมายอยู่โดด ๆ ในตัวของมันเอง แต่จะมีความหมายได้ก็ต่อเมื่อเป็นการทำงานประสานกัน (ความสัมพันธ์ของวัตถุและความหมาย)

ดังนั้น "เนื้อหา" จึงไม่ใช่ตัวกำหนด "ความหมาย" แต่ "ความสัมพันธ์" ระหว่างเนื้อหา (Text) กับความหมาย (Meaning) ที่อยู่ในระบบสัญลักษณ์นั้นต่างหากที่เป็นตัวสร้างความหมายขึ้น นั่นก็คือ ไม่มีอะไรเลยที่มีความหมายในตัวของมันเอง

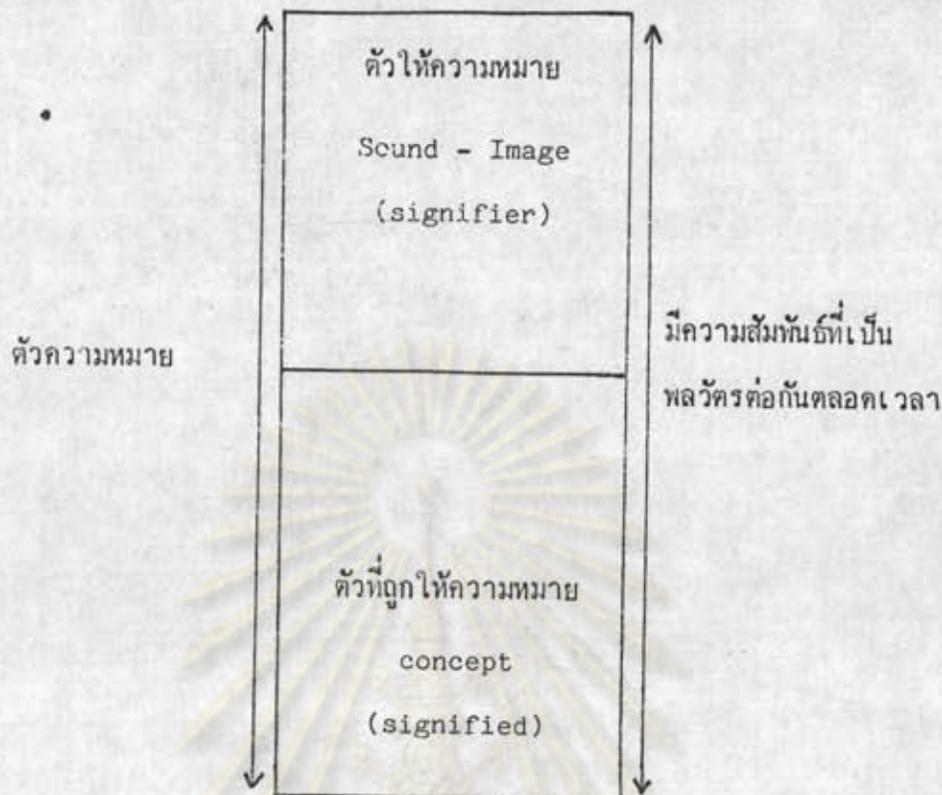
"It's not 'content' that determines meaning, but 'relations' in some kind of a system" and "is in being what the others are not" (Saussure, 1916 : 117)

ฉะนั้น สิ่งที่การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์วิทยาต้องการศึกษา ก็คือ ความหมายในงานที่เกิดขึ้นมาจากความสัมพันธ์ดังกล่าว นั่นก็คือ ความเกี่ยวพันระหว่างตัวสัญลักษณ์ (Sign) ต่าง ๆ

สัญลักษณ์

สัญลักษณ์ประกอบไปด้วยตัวให้ความหมาย Signifier และตัวที่ถูกให้ความหมาย 'signified' - มีลักษณะเป็นนามธรรม เมื่อรวมกันเข้าก็จะเป็นตัวความหมายหรือสัญลักษณ์ (Sign) ซึ่ง ชอส์ซูร์ ได้เขียนเป็นตัวแบบดังนี้

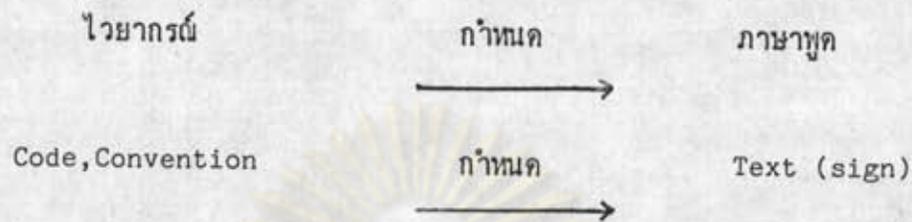
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตัวให้ความหมายจึงหมายความถึงลักษณะหรือรูปแบบในเชิงรูปธรรมที่สัมผัสได้ ด้วยอายตนะ (อวัยวะรับสัมผัสทั้งห้า) เช่น เสียงของคำ ภาพถ่าย ส่วนตัวที่ถูกให้ความหมาย ก็คือ ความคิดในเชิงนามธรรม ซึ่งตัวให้ความหมายอ้างอิง เช่น ดอกกุหลาบซึ่งปกติก็คือ ดอกไม้ ชนิดหนึ่งแต่เมื่อชายหนุ่มนำใบไม้ให้หญิงสาว เพื่อเป็นการแสดงถึงความรักของเธอ และผู้หญิงเอง ก็ทราบถึงการแสดงแทนนี้ ดอกกุหลาบจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ โดยมีดอกกุหลาบเป็นตัวให้ความหมาย โดยมีตัวที่ถูกให้ความหมาย หรือความหมายที่ดอกกุหลาบอ้างอิงไปถึง คือ ความรักนั่นเอง

การที่ตัว Signifier จะสร้างความหมายได้ ความสัมพันธ์ระหว่าง กับ Dignified จะต้องมีลักษณะที่ไม่ตายตัว เพราะฉะนั้นการที่จะเข้าใจความหมายที่มีอยู่ได้นี้ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการเรียนรู้บ้าง นั่นก็หมายความว่า ต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบของสองสิ่งอยู่อย่างแน่นชัด ซึ่งเราเรียกว่า Code (รหัส) เพื่อมาช่วยในการตีความหมายของสัญลักษณ์ (Sign) ได้ ซึ่งก็เป็นลักษณะเช่นเดียวกับการที่เราศึกษาเหมือนในการศึกษา ภาษา

บุคคล ที่ความหมายกำหนดมาจาก ไวยากรณ์ ในทำนองเดียวกันกับที่ Code และ Convention (จารีต) เป็นตัวกำหนด Text ต่าง ๆ ที่ใช้ในการสื่อสารตัว

นอกจากนี้แล้ว ก็ยังมีวิธีการศึกษาวิเคราะห์วิธีการสร้างความหมาย 2 ลักษณะ

คือ

1. การวิเคราะห์เชิง Synchronic Analysis คือการศึกษาตัว Text โดยพิจารณา ความสัมพันธ์ที่เกิดจากสัณฐานต่าง ๆ ภายใน Text เพื่อศึกษารูปแบบที่เป็น คู่ตรงกันข้าม ที่เชื่อมอยู่ภายในตัวสารหรือที่เรียกว่าเป็นการค้นหา Paradigmatic Structure นั้นเอง

2. การวิเคราะห์เชิง Diachronic Analysis เป็นการศึกษาการดำเนิน เรื่อง หรือ การเล่าเรื่อง เน้นไปที่การโยง (ลำดับ) เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเข้าไว้ด้วยกัน จนสามารถเล่าเรื่องได้ ซึ่งเรียกว่า การค้นหา Syntagmatic Structure

ซึ่งผู้ที่ค้นคว้าในการวิเคราะห์โครงสร้างของการลำดับเหตุการณ์ต่อเนื่องของ การเล่าเรื่อง (Syntagmatic Structure) ได้แก่ Vladimir Propp ซึ่งทำการศึกษา เรื่องของ Morphology การศึกษาเรื่องของ Form ซึ่งก็คือการศึกษาถึงองค์ประกอบกับความ สัมพันธ์ขององค์ประกอบและภาพรวมทั้งหมดของเรื่อง

Propp ได้กำหนด "หน่วย" ของการเล่าเรื่องไว้ โดยเรียกว่า เป็น

Function

Function คือ อาการแสดงของตัวละคร โดยกำหนดเอาไว้ว่า "การกระทำ" ดังกล่าวของตัวละครเป็นการสร้างความหมายให้กับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งจุดมุ่งหมายของ Function นี้ ก็เพื่อทำให้เกิดความคงที่หรือตายตัวในเรื่องเล่า เป็นการมองเฉพาะ การกระทำ ของตัวละครโดยไม่นำเอาตัวละครเข้ามาเกี่ยวข้องและในการเล่าเรื่องนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องประเภทใดก็ตาม จะประกอบขึ้นด้วย Function ที่แน่ชัด บางประการซึ่ง Function หรือ Element เหล่านี้ นับเป็นส่วนสำคัญของการสร้างเรื่องราวขึ้น จึงนับว่า Propp เป็นผู้ทำให้เราเข้าใจถึง "สูตรสำเร็จ" ที่เกิดขึ้น นอกจาก Function แล้ว สิ่งที่มีความสำคัญต่อการเล่าเรื่องก็คือ ลำดับก่อน - หลัง ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพราะถือเป็น Logic ของตัว Text ในการเล่าเรื่อง และการจัดลำดับของหน่วยเหล่านี้ ก็มีผลต่อการสร้างความหมายให้กับผู้รับสาร นั่นก็คือ Fact เกิดจากการ editing ของเราเอง

สรุปก็คือ Syntagmatic Analysis จากตัว Text ใ้ให้ความหมายระดับผิวหน้า (Manifest) ในขณะที่ Paradigmatic Analysis จะให้ความหมายแฝงไว้ในระดับลึก (Latent) แก่ตัว Text Manifest Structure จะอธิบายว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้าง และ Latent Structure อธิบาย Text นั้นเกี่ยวกับเรื่องอะไร

ดังนั้น ในการศึกษาภาพยนตร์การ์ตูนญี่ปุ่นนี้ ผู้วิจัยจะได้ดำเนินวิธีการศึกษาในระบบสัญลักษณ์ในส่วนที่ไ้กล่าวมาแล้ว เพื่อวิเคราะห์วิธีการสร้างและถ่ายทอดความหมายของอารมณ์โดยสังคมในภาพยนตร์การ์ตูนญี่ปุ่นชุด "โคเรมอน" ที่ได้ส่งสารผ่านมาทางทั้ง ภาพและเสียง (การถ่ายทอดด้วยภาพอาจอยู่ในรูปของภาพสี แสง และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ส่วนการถ่ายทอดด้วยเสียง เช่น คำพูด เพลง เทคนิคการใช้เสียงประกอบ) ว่า สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ส่งผ่านมานั้นมีความหมายอย่างไร

แนวคิดกระบวนการขัดเกลาทางสังคมหรือกระบวนการสังคมนะกิต (Socialization)

ในการศึกษาบทบาทของการ์ตูนญี่ปุ่นหรือสื่อมวลชนประเภทใด ๆ ก็ตามนั้น ภาระกิจที่ไม่อาจมองข้ามหรือไม้อาจจะเลยที่จะศึกษาไปได้ ก็คือ ท่าหน้าที่ในกระบวนการขัดเกลาหรือกระบวนการเรียนรู้ทั้งสังคม นี้เอง

กระบวนการขัดเกลากายทางสังคมนี้เป็นกระบวนการที่ยาวนานตลอดชีวิตในการศึกษา จิตวิทยาสังคม สังคมวิทยา มนุษยวิทยา และจิตวิทยา หมายถึงการที่บุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมได้พยายามหล่อหลอมตนเองให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยมีแนวโน้มในการที่จะมีความเชื่อ ค่านิยม มิตินในการมองปัญหา (Perspectives) ความรู้บรรทัดฐานทางสังคม และพฤติกรรมที่สอดคล้องกับสังคมนั้น ๆ ต้องการ

กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมนี้อาจแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ กระบวนการเรียนรู้แบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ

กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมแบบเป็นทางการ (Formal) ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมซึ่งบุคคลเรียนรู้จากแหล่งการศึกษาโดยตรง จากรายการเพื่อการศึกษาทางวิทยุ โทรทัศน์หรือจากสถานการณ์ ที่เป็นพิธีการต่าง ๆ ซึ่งบุคคลตั้งใจหรือรู้ตัวว่ากำลังเรียนรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง

กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมแบบไม่เป็นทางการ (Informal) ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ซึ่งบุคคลเรียนรู้จากเพื่อน ครอบครัว สื่อมวลชน และอื่น ๆ ในลักษณะที่เป็นไปตามธรรมชาติ กล่าวคือ บุคคลได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ โดยไม่ตั้งใจ หรือโดยไม่รู้ตัวในปัจจุบันสื่อมวลชนมีบทบาทต่อกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมของมนุษย์มากยิ่งขึ้น ทั้งในกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ในสังคมปัจจุบันใช้ชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับสื่อมวลชนมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ นิตยสาร วีดีโอ ฯลฯ สื่อต่าง ๆ เหล่านี้ในวันจะกลายเป็นแหล่งสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมของเด็กและวัยรุ่น โดยเข้ามาแทนที่อิทธิพลของสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา รวมทั้งสถาบันทางศาสนา ซึ่งจัดเป็นสถาบันที่มีความหมาย ความสำคัญต่อกระบวนการดังกล่าวในอดีตของสังคมไทย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง รวมทั้งสภาพทางเศรษฐกิจที่บีบรัดก็ได้ จึงทำให้สื่อมวลชนเข้ามามีบทบาททั้งในทางตรงและทางอ้อม คือการขัดเกลากายทางสังคมในขั้นทุติยภูมิ (Secondary Socialization)

ดังที่ Herbert Hyman ได้กล่าวไว้ว่า สื่อมวลชนอาจทำหน้าที่หรือแสดงบทบาทของตน ในทางอ้อมในกระบวนการชักจูงหรือเรียนรู้ทางสังคมเสมอเหมือนผู้ทำหน้าที่ในการให้ข้อมูลกับพ่อแม่ ในการแนะนำวิธีอบรมเลี้ยงดูบุตร (ทั้งนี้ อาจโดยการเสนอตัวอย่างให้เห็นถึงผลดีหรือผลเสียอันเกิดจากการอบรมเลี้ยงดูเด็กในแบบใดแบบหนึ่ง-ผู้วิจัย) ดังนั้นในฐานะที่การ์ตูนญี่ปุ่นที่หลังไหลเข้ามาสู่สื่อโทรทัศน์ ที่เป็นสื่อที่มีคุณลักษณะและประสิทธิภาพในการเข้าถึง (Ubiquity) ผู้รับสารสูงเช่นนี้ เราจึงไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่า การ์ตูนญี่ปุ่นย่อมมีบทบาทในฐานะที่เป็นตัวแทนทางสังคม (Social Agent) ที่มีอิทธิพลมากที่สุดสื่อหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมของผู้รับสารในสังคมในยุคปัจจุบัน

จากการวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลที่เป็นไปได้ของสื่อมวลชนที่มีต่อบทบาททางสังคมของเด็ก ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการวิจัยที่เน้นไปที่อิทธิพลของโทรทัศน์ต่อบทบาทในการชักจูงทางสังคม ที่ปรากฏในรายงานเรื่องโทรทัศน์และพฤติกรรมซึ่งส่งไปให้กับสถาบันสุขภาพจิตแห่งชาติในปี 1962 The National Institute of Mental Health ในรายงานนั้นจะมีเรื่องของการวิจัยเกี่ยวกับบทบาททางสังคมอยู่ 5 บทบาท คือ ครอบครัวยุคใหม่ เชื้อชาติ อาชีพ และอายุ โดยตามที่ Bradley Greengerg ได้รายงานไว้จะพบว่าเรื่องเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานให้กับการคาดเดาและเรียนรู้บทบาทที่ได้เห็นจากโทรทัศน์ และเป็นการนำเสนอความคิดเห็นในเรื่องที่เกี่ยวกับบทบาท ทางเพศ อาชีพ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีการสร้างความเป็นจริงทางสังคม

ทฤษฎีการสร้างความเป็นจริงทางสังคมนี้เป็นผลงานมาจากหนังสือที่แต่งโดยนักปรากฏการณ์นิยม (Phenomenalist) 2 ท่าน คือ Peter Berger และ Thomas Luckmann เมื่อปี 1967 ซึ่งเป็นแนวคิดหลักในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยตั้งอยู่บนความเชื่อพื้นฐานว่า สื่อมวลชน ในฐานะที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการถ่ายทอด "ความรู้" หรือ "สาร" ไปสู่ผู้รับสารนั้น "สาร" ที่ส่งออกไปจัดเป็นที่ได้ผ่านกระบวนการกลั่นกรองจากทัศนะ

ของผู้ทำการสื่อสารมวลชนมาแล้วระดับหนึ่ง การสื่อสารมวลชนจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้าง
 ขยาย และต่อยอดความหมาย หรือความรู้ ที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดให้กับสื่อมวลชน จึงเป็นความ
 จริงที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นตัวแทนของโลกแห่งความเป็นจริง ตามวัตถุวิสัย (World of
 Reality) ซึ่งความเป็นจริงที่เป็นตัวแทนนี้เราเรียกว่า ความเป็นจริงทางสังคม ที่จัดเป็น
 โลกแห่งความหมาย (World of Meaning) หรือโลกตามอัตวิสัย ซึ่งจะเป็นความจริงใน
 แง่ใดอย่างใดก็จะขึ้นอยู่กับผู้ตีความหรือสร้างความหมายให้กับมัน

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่องนี้เป็นแนวคิดที่เน้นแนวคิดวัฒนธรรม
 นิยม (Culturalism) นั่นก็คือ การถือมนุษย์เป็นผู้สร้างบริบทหรือสภาพการณ์ต่าง ๆ ขึ้น
 โดยตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ด้วย จึงถือว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างสังคมขึ้นมาแล้ว กำหนด
 ความหมายให้กับสิ่งต่าง ๆ ในสังคมตามที่ตนเห็นว่าเหมาะสมถูกต้อง กล่าวโดยย่อก็คือ
 ความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในสังคม วัฒนธรรม และแม้กระทั่งความเป็นจริง (Reality) ล้วน
 แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งสิ้น

ที่เป็นดังนี้เพราะมนุษย์ไม่สามารถสัมผัสกับความเป็นจริงด้วยประสบการณ์ตรง
 ได้ทุกครั้งไป เนื่องจาก "ความเป็นจริง" มีอยู่มากมาย โดยไม่อาจหาความแน่นอนชัดเจนได้
 จากมันได้ เช่น เราต้องการทราบความเป็นจริงเกี่ยวกับ "ตำรวจ" การที่เราจะไปทำการ
 ศึกษาตำรวจทุกคนในโลกนี้ อีกทั้งไม่มีใครบอกเราได้ว่า ตำรวจคนนั้น ๆ จะมีลักษณะเช่นนั้น .
 ตลอดไปโดยไม่มี การเปลี่ยนแปลง ดังนั้น มนุษย์จึงต้องสร้าง "โลกแห่งความหมาย" (World
 of Meaning) ขึ้น ซึ่งก็หมายความว่า โลกส่วนที่สามารถอธิบายได้ ให้ความหมายได้ ฉะนั้น
 "ตำรวจ" เราก็อาจจะอธิบายความหมายได้ว่าเป็นอาชีพที่รักษาความสงบสุขคุ้มครองประชาชน
 จัดเหล่าร้าย และแน่นอนว่านี่ไม่ใช่ความจริง "ทั้งหมด" ที่เกี่ยวกับตำรวจ อาจจะมีความเป็น
 จริงในโลกอื่น ๆ อีกมากมาย แต่ความหมายที่ให้แก่ก็สามารถตอบคำถามของเราได้เช่นกัน
 อย่างน้อยที่สุดก็ทำให้เราหาคำอธิบายให้กับสิ่งที่ เราต้องการรู้ได้ ช่วยให้เรามีความรู้อันคง
 ัน (Stability)

ภาพจำลอง ความสัมพันธ์ระหว่างโลกแห่งความหมาย กับโลกแห่งความเป็นจริง สามารถแสดงให้เห็นเป็นภาพง่าย ๆ ดังนี้ (บงกช เสวตามร์, 2533 : 15)

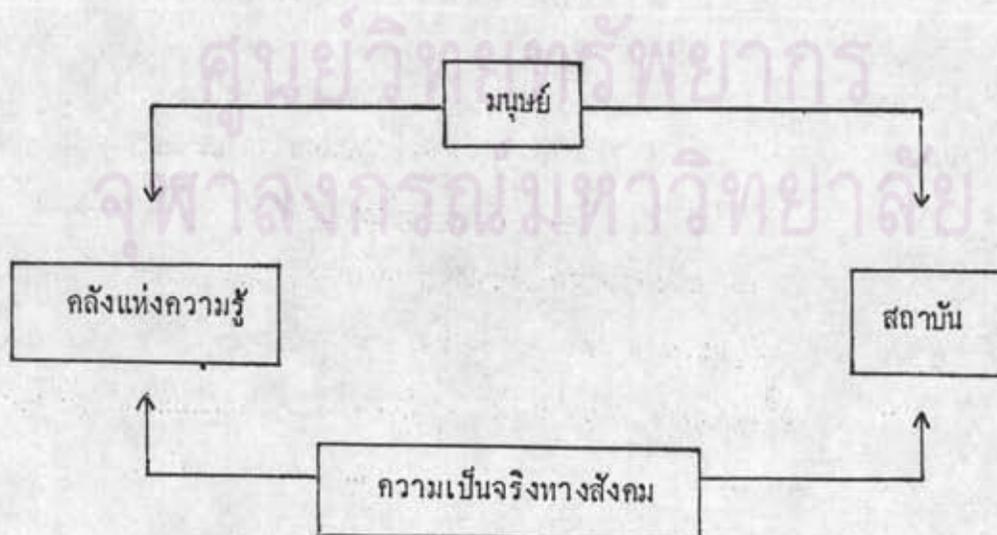
กล่าวคือ โลกแห่งความหมาย หรือ ความรู้ส่วนที่เรารู้นั้นได้มาจากการรับรู้เพียงบางส่วน จากโลกแห่งความเป็นจริง แล้วนำมาสร้าง (สะสม) ขึ้นเป็น "คลังแห่งความรู้" (Stock of Knowledge) ของเราขึ้น และที่กล่าวว่ามนุษย์ได้สร้างความเป็นจริงขึ้นนั้นแท้จริงแล้วก็คือ ความเป็นจริงทางสังคม (Social Reality) นั้นเอง

Berger & Lunckmann (1967) ได้กล่าวถึง การให้คำจำกัดความของคำว่า "ความรู้" (Knowledge) ในเชิงสังคมวิทยาเอาไว้ว่า หมายถึงวิธีการที่มนุษย์ได้จัดระบบแบบแผนให้กับประสบการณ์ที่มนุษย์ได้พบเห็นในแต่ละวันในสังคมโลก นั่นก็คือ การที่มนุษย์ "รู้" (Know) ว่าควรจะทำอย่างไร ในสถานการณ์ทางสังคมหนึ่ง ๆ โดยไม่จำเป็นต้องคิดด้วยซ้ำ ดังนั้น "ความรู้" นี้ นี้เองที่เป็นสิ่งที่อธิบายและทำให้มนุษย์สร้างระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิต และสร้างสถาบันต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อจัดระบบให้เหตุการณ์ และพยายามจัดให้เหตุการณ์เหล่านั้นเป็นไปในทางสังคมประเพณีปฏิบัติกันอยู่ และสามารถคาดเดาได้ กล่าวโดยง่าย ก็คือ มนุษย์ได้สร้างโลกทางสังคม (โลกแห่งความหมาย - ผู้วิจัย) ของตนเองขึ้นมา และพยายามรักษา

มันเอาไว้เพื่อลดความไม่มั่นคง หรือความไม่แน่นอนลง (Uncertainty) (David Glover & Sheelaugh Strawbridge ,1985 : 20 - 21)

เพราะฉะนั้น ความเป็นจริง (Reality) หรือ Knowledge ตามความคิดของคนในสังคมแต่ละสังคม ย่อมแตกต่างกันออกไปตามประสบการณ์ หรือแบบแผน แนวปฏิบัติของสังคมของตน ทั้งนี้อาจมี เรื่องของความเชื่อ วัฒนธรรม แนวคิดแฝงเร้นตามตำนาน (Myth) ของสังคมของตนที่สั่งสมกันเข้ามาเป็น องค์ความรู้ของคนในสังคมนั้น ๆ มาเป็นตัวกำหนด เช่น ความศรัทธา ในอำนาจของพระมหากษัตริย์ ความเชื่อ เรื่องบาปบุญคุณโทษ ความรู้สึกเกี่ยวกับ "ทาส" ของคนในแต่ละสังคมนั้นต่างกัน บางสังคมยอมรับในเรื่องหนึ่ง ๆ แต่ในขณะที่คนในสังคมนั้นไม่ยอมรับ เพราะไม่เคยมีประสบการณ์ในเรื่องเหล่านี้ จึงยอมทำให้แต่ละสังคมสามารถยอมรับความเป็นจริงที่แตกต่างกันได้ ก็เพราะคนแต่ละคนมีมุมมอง (World Views) ที่ต่างกัน ผ่านกระบวนการชักเถลาทางสังคมและมีประสบการณ์มาต่างกันด้วย และจนกระทั่งสะสมจนเป็น "คลังแห่งความรู้" (Stock of Knowledge) เฉพาะคนหรือสังคมนั้น

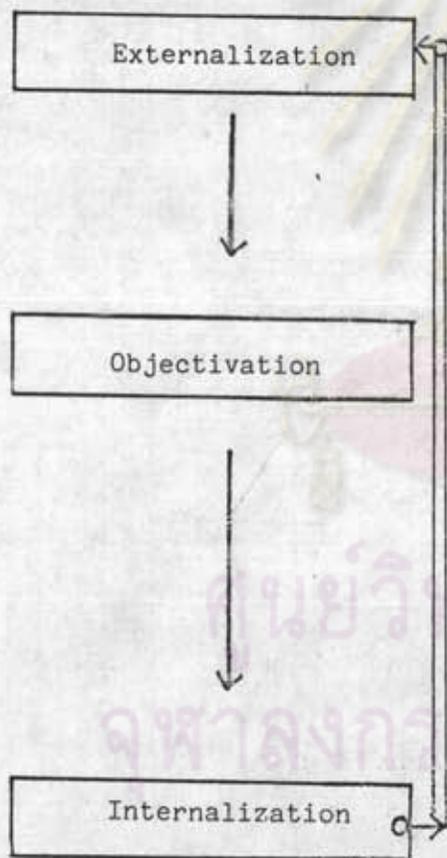
เมื่อได้ผนวกกันเข้าจนเป็นลักษณะของสถาบัน (Institution) ดังนั้น ความรู้นั้นจึงฝังรากกลายเป็นสิ่งที่ยอมรับกันโดยปริยาย ก็จะหลัมาเป็นการสร้างความเป็นจริงทางสังคมอย่างสมบูรณ์ (Social Construction of Reality) ดังสามารถแสดงให้เห็นเป็นภาพจำลองได้ดังนี้

ดังนั้น กระบวนการทำให้เป็นสถาบัน จึงมีเป้าหมายเพื่อจัดการ (Organise) ให้การกระทำใด ๆ ของมนุษย์ก็ตามที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีก กลายเป็นกิจวัตร

และเป็นแบบแผนพฤติกรรม (Patterned Behavior) เป็นที่ยอมรับสำหรับ สมาชิกในสังคมนั้น ๆ Wuthnow 1984 อ้างใน บงกช เศวตามร์, 2533)

Berger & Luckmann กล่าวว่า มนุษย์ไม่ได้เป็นผู้สร้างสังคมแต่ฝ่ายเดียว เท่านั้น แต่ยังได้ถูกสังคมกำหนดด้วยทั้งโดยที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว ดังที่ได้แสดงให้เห็นขั้นกระบวนการ ดังกล่าวที่มีขั้นตอน 3 ขั้นตอนด้วยกันคือ

- คือ การทำให้สังคมเป็นผลผลิตของมนุษย์ เป็นการถ่ายทอดสภาวะทางร่างกายและจิตใจของปัจเจกบุคคลอย่างต่อเนื่องสู่โลกภายนอก

- คือ การทำให้สังคมกลายเป็นความจริง คือ ตัวมันเองเป็นความจริงแท้ที่อยู่ภายนอกตัวปัจเจก มีสภาพความเป็นจริงตามภาวะวิสัย (Objectivity) เป็นประสบการณ์ที่คนอื่น ๆ สามารถเข้าถึง หรือร่วมมีประสบการณ์ได้ด้วย

- คือ การทำให้มนุษย์เป็นผลผลิตของสังคมเป็นกระบวนการที่โลกภาวะวิสัย ถูกซึมซับเข้าสู่ Consciousness อีกครั้งหนึ่ง ปัจเจกจึงไม่เพียงแต่รับเอาโลกสังคม (Social World) วัฒนธรรมภาวะวิสัยเท่านั้น แต่ยังรู้สึกร่วมไปกับ

มันด้วย และก็ถูกสร้างหรือกำหนดขึ้นโดยโลกนั้น
ไปในขณะเดียวกัน จนกระทั่งโลกนั้นกลายเป็น
โลกของตัวเอง

(Berger & Luckmann อ้างใน บงกช เสวตามร์, 2533 : 19)

ตามภาพจำลองดังกล่าว Berger อธิบายไว้ว่า จุดเริ่มต้นของการเข้าเป็น
สมาชิกของสังคมเกิดขึ้นเมื่อมี Internalization ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างที่เหมาะสมแห่ง
ความเป็นจริงทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นกับการตระหนักรู้ (Consciousness) ของแต่ละคน ซึ่ง
เมื่อบุคคลกลายเป็นสมาชิกหนึ่งของสังคม กระบวนการ Internalization ในความเป็นจริง
ก็คือ กระบวนการสังคมนิยม (Socialization) นั้นเอง

โดยสังคมจะมีกลวิธีในการมอบหมายบทบาททางสังคม (Social Role) ให้เป็น
การเชื่อมโยงระหว่างความหมายตามอัตวิสัย (Subjective Meaning) กับ (Objective
Meaning) นั่นก็คือการที่ใจเจกจะเข้ามามีส่วนร่วมใน Social World โดยการแสดงบทบาท
ซึ่งในที่สุดกลายเป็นความจริงตามอัตวิสัย (มีความหมาย) สำหรับเขา เพราะเขาได้รับเอา
บทบาทเหล่านั้นเข้ามาสู่ตนเอง - Internalizing : Berger อ้างใน บงกช เสวตามร์,
2533)

กระบวนการ Internalization จะถูกทำให้เป็นที่ยอมรับโดยการถ่ายทอด
ความรู้ หรือความเป็นจริงไปสู่คนอื่นกรุ่นหนึ่ง และสิ่งที่ถ่ายทอดไปนั้นไม่มีเพียงแต่ความรู้เท่านั้น
แต่ยังมีค่านิยมแฝงอยู่ด้วย นั่นก็คือ การสร้างความยอมรับ - ความชอบธรรม (Legitimation))
ให้เกิดขึ้นเพื่อให้มีค่าน่าเชื่อถือในแง่ข้อเท็จจริง และมีคุณค่าในตัวของมันเอง โดยการผลิต
ระบบความหมายและคำอธิบายชุดใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมที่
เปลี่ยนแปลงไป โดยยังสามารถรักษาระบบคุณค่า และคำอธิบายดั้งเดิมให้คงอยู่ในความรับรู้
ของสมาชิกกรุ่นใหม่ (อภิญา เถืองฟูสกุล, 2528 : 144)

นอกจากนั้น การที่ความเป็นจริงทางสังคมจะกลายมาเป็นสิ่งที่ได้รับความยอมรับ
นับถือ การที่ความเป็นจริงทางสังคมจะกลายมาเป็นสิ่งที่ยอมรับนับถือ นั้น Kenneth Gergen

อ้างใน Stephen W. Littlejohn, 1988 : 111 - 112 ได้กล่าวว่า ตั้งอยู่บนฐานข้อสมมติฐาน 4 ประการ คือ

1. โลกหรือความเป็นจริงทางโลกไม่ได้แสดงหรือปรากฏตนออกมาในเชิงภาวะวิสัยต่อมนุษย์แต่มนุษย์จะรับรู้ต่อความเป็นจริงเหล่านั้นผ่านทางประสบการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นไปโดยการใช้อำนาจ
2. ความเข้าใจในความเป็นจริงของโลกโดยการใช้อำนาจเป็นสื่อก็คือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นมาจากที่สังคมที่มีการปฏิสัมพันธ์กันของคนในกลุ่มในเวลาและในสถานที่หนึ่ง ๆ
3. มนุษย์จะเข้าใจความเป็นจริงใด ๆ ได้หรือไม่เพียงใด ย่อมเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดโดยแบบแผนการสื่อสารในขณะนั้น ดังนั้น ความมั่นคงหรือไม่มั่นคงของความรู้จึงขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ของคนในสังคมมากกว่าความเป็นจริงตามภาวะวิสัยภายนอกประสบการณ์ของมนุษย์
4. ความเข้าใจในความเป็นจริงของสังคมจะก่อรูปร่าง จากแง่มุมที่สำคัญ ๆ หลายประการของมนุษย์ นั่นก็คือ วิธีการในการคิดของมนุษย์ วิธีการปฏิบัติการดำเนินชีวิต ที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ย่อมขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจที่เรามีต่อ "ความเป็นจริง" ของเรานั้นเอง

อย่างไรก็ตาม สังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ต่าง ๆ ตลอดเวลา ดังนั้นในการที่จะตอกย้ำกำลังแห่งความรู้และความเป็นจริงทางสังคมยุคเดิมเอาไว้ จึงจำเป็นที่จะต้องอาศัยวิธีการต่าง ๆ มากมาย และในจุดนี้เองที่สื่อมวลชนถูกใช้ให้มีบทบาทในตอกย้ำ "ความเป็นจริง" เป็นอย่างมาก เช่น โดยวิธีการผลิตซ้ำ เพื่อย้ำเสนอบทบาท หรือภาพความเป็นจริงต่าง ๆ นั่นก็คือ ถ้ายังมีเนื้อหาทางสื่อมวลชน ที่ชี้ให้เห็นถึงภาพตามความเป็นจริงทางสังคมหนึ่ง ๆ บ่อยครั้งเท่าไร เช่น บทบาททางเพศ ของแต่ละเพศ ที่ถูกนำเสนอแบบ Stereotyped ก็ยังเป็นการย้ำให้เห็นว่าบทบาทเหล่านั้น คือ บทบาทที่เป็นอยู่จริงในสังคม และเป็นสิ่งที่ควรยึดถือ ซึ่ง Walter Lippmann 1922 ได้กล่าวถึงการสร้างความหมายของความเป็นจริงดังกล่าวว่า สภาพเช่นนั้นคือ "สภาพแวดล้อมจำลอง" (Pseudo - environment) และในทำนองเดียวกัน Kurt Lang & Gladys Engel Lang, 1953 ก็ได้ทำการศึกษาภาพที่

ปรากฏในโทรทัศน์ในทีซีดลงวันแมคคาเธอร์ที่รัฐชิคาโก เมื่อปี 2494 และเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างเหตุการณ์ที่เสนอผ่านโทรทัศน์กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งถือเป็นการสร้าง "ความเป็นจริงเชิงอัตวิสัย" โดยมุกก้องของโทรทัศน์จึงเห็นได้ว่า หากปรากฏว่ามีสื่อประเภทอื่นรวมทั้งบุคคลต่างหากกันเสนอและพูดถึงเหตุการณ์ในลักษณะเดียวกับที่โทรทัศน์นำเสนอ ก็ยิ่งเท่ากับเป็นการตอกย้ำความเป็นจริงที่สื่อโทรทัศน์ หรือเนื้อหาที่สื่อมวลชนสร้างให้มากยิ่งขึ้นนั่นเอง (ขวัญเรือน กิตติวัฒน์, 2532 : 49 - 50)

ทฤษฎีบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม

ทฤษฎีนี้สนใจถึงบทบาทของการสื่อสารมวลชน ว่ามีอิทธิพลต่อบังเจกบุคคลในสังคมเกี่ยวกับรูปแบบบรรทัดฐานทางสังคมมากน้อยเพียงไรบ้าง ดังนั้น ทฤษฎีนี้จึงได้วางแนวความคิดที่สามารถนำมาเชื่อมโยงกับบทบาทหน้าที่ในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนแขนงหนึ่งของการ์ตูนได้ 3 ประการ ดังนี้

1. เนื้อหาของการสื่อสารมวลชน สามารถที่จะช่วยเสริมสร้างรูปแบบของบรรทัดฐานที่มีอยู่ในสังคมให้มีความสำคัญมากขึ้น และยังช่วยทำให้ประชาชนเกิดความมั่นใจว่าบรรทัดฐานนี้เป็นที่ยอมรับปฏิบัติกันอยู่ในสังคมนั้น
2. หน้าที่ในการเสนอแนะรูปแบบของพฤติกรรมต่าง ๆ รวมถึงบรรทัดฐานจากสังคมอื่นมาสู่สมาชิกในสังคม (สังคมญี่ปุ่นสู่สังคมไทย) ทำให้ผู้ซึ่งอาจจะเคยมีประสบการณ์มาบ้างเล็กน้อย หรืออาจจะไม่เคยมีมาก่อนเลย เกิดความคุ้นเคยกับพฤติกรรมหรือบรรทัดฐานดังกล่าวมากขึ้น
3. มีบทบาทในด้านการชักจูงสมาชิกในสังคมให้เปลี่ยนแปลงบรรทัดฐาน หรือแบบพฤติกรรมที่เคยยึดถือปฏิบัติมาดั้งเดิมและหันไปสนใจกับรูปแบบใหม่ อย่างไรก็ตาม บทบาทในแง่นี้ก็ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ เช่น Paul Larzarsfeld และ Robert K. Merton ยังเชื่อว่า สื่อสารมวลชนน่าจะมีความบทบาทในด้านช่วยรักษามูลค่าหลักของกลุ่มบุคคลไว้มากกว่าที่จะพยายามชักจูงให้บุคคลในกลุ่มสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงค่านิยมในเรื่องที่สำคัญ ๆ

แต่การเปลี่ยนแปลงหรือชักชวนให้ประชาชนนิยมรับสิ่งใหม่นั้นอาจเป็นไปได้ถ้าเป็นเรื่องของความ
 นิยมชั่วคราว เช่น ความนิยมในแฟชั่น แต่ถ้าเป็นค่านิยมหรือบรรทัดฐานหลักของสังคมการ
 เปลี่ยนแปลงย่อมเป็นไปได้ยาก

จากแนวคิดและทฤษฎีทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า เป็นสิ่งที่สามารถ
 นำมาใช้ในการอธิบายถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในกระบวนการการสร้างอารมณืโดยสังคม ที่
 รูปแบบและลักษณะของการแสดงออกถึงพฤติกรรมทางอารมณืของบุคคลนั้น เป็นผลมาจากการที่
 บริบททางสังคมและปัจจัยภายนอกเข้ามามีอิทธิพลต่อบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ซึ่งมี
 รายละเอียดที่จะนำเสนอในลำดับต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย